

טווגיא י"ב - מדור הטקסט ע"פ כ"ה (ר"ה ל"ב ע"א באמצע)

1) מו"י איז פוחדתן מעשר מלכות' מעשרה זכרונות' מעשרה שזפוח'...
גמ' איז פוחדתן מעשר מלכות'
הני עשר כנגד מיי

אמ"ר ל"ז כנגד עשרה הלילין שאמר דוד בספר תל"י.²
(ר"ב יוסף) [ר' יוסף] אמר כנגד עשר זיכרות שאמר מר"ן ל"ז למשג גניני'
ר' יצחק אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נגרא העולם
ויאמר ויאמר משעה הארי'

בראשית נמי מאמר הוא שני בדבר ה' שמים נעשו:

מסורת הש"ס
שורות 8-3] מגילה כ"א ע"ב בשינויים
שורה 4] ירוש' ר"ה ד' ז', נ"ט ע"ג בשינויים
שורה 8] מהילים ל"ג:ו.

1. המשנה בכ"ה נמשכת עד "אם השלים בחורה יצא" ולכן יש פיסוקא בתחילת סוגייתנו.
אנו קטענו את המשנה לנתיבות הדיון כאן ונביא את המשך לפני הסוגיא המתאמת.
2. ברוב הנוסחים נוספה כאן שורה אחת סתמית - שורה א4. ראה שה"ג ודירונים במדור
הפירוש ובמדור הנוסח והלשון לשורות 4 - א4.
3. הכוונה לר' יוסי בר' חנינא ואנו מתקנים ע"פ כ"י ג22 וכ"י של המקבילה
במגילה כ"א ע"ב - ראה שה"ג ומדור הנוסח והלשון לשורה זאת.

ה. 39] ליום שני
כינן דזוגמא נוספת של צמיחת החומר הטמני בתלמוד. גירסא א' היא בודאי הגירסא
קורית והמציאות המורכבת מציטוט קצר מהברייתא. במשך הדורות הציטוט הוראד
ירסא ג' ה' ר' ונחוספה שאילה (גירסא ד' ר'). גירסא א' מוכיחה שוב את הקשר
הרוק בין ג5-ה וגירסא ה' מלמדת שג' דומה לעתים לכ"י אירופאיים.

ידה 40] אמר ר'

לינן לברך את בעל התאמר, רב או רבי. 97 לכאורה "רבי" היא הגירסא הנכונה כי היא
ופיעה בכ"י מן הגניזה. ולא הוא. אין שום צל של ספק שרב חזינא מטר שמונה זאת
שם רב תבלי. ראשית כל, רב חזינא בעצמו היה בבלי ויש כמה ראיות לכך: לפי
וצר השמות לירושלמי הוא אינו מופיע בירושלמי, הוא מוסר שמועות בשם שמואל
כמובות ס"ה ע"א ועוד) ורב אסי (עירובין נ"ה ע"ב לפי דק"ס) בני דורם של רב
אבלי, ובכל כמה"י של המקבילות הכותבים תארו בשלימות מכונה חזינא "רב" 98 וק
חלק מהדפוסים כאן ולעיל י"ט ע"ב הוא מכונה בטעות "רבי חזינא". יתר על כן,
ממקבילות בירושלמי נאמר: 99 רב אמר חשרי לא נחבר מימינו" ובעל פני משה מפרש
בשיעור שחשרי לעולם לא נקבע ביום ל"א לפי שאלול לעולם חסר. 100 אם כן, אף
המקבילות בירושלמי נאמרה ע"י רב. לוסוף, במעט כל כמה"י של המקבילות ובבלי
הכותבים ח"ב "ר" בשלימות גורסים "רב" 101 רק בג' כאן ולעיל י"ט ע"ב כתוב
"רבי" ומסתבר שזה פתרון לא נכון של הקיצור "ר" שמופיע בהרבה מהנוסחים בכל
המקבילות.

97. לבעיה דומה ראה לעיל במדור הפירוש, הערה 64א.
98. בדקתי את כל כמה"י השלמים של המקבילות הרוטמות לעיל במסורת הש"ס.
99. ראה מ"ט לעיל במסורת הש"ס. בדקתי את כולם בכ"ל. בהלך: אט'. בנודים, כל
הקשע על רב נשמט ע"י הדומות.
100. לדיון מלא ראה לעיל במדור הפירוש לשורות 39-41.
101. בר"ה י"ט ע"ב בכ"י ג14 ונביאה ר' ע"א בכ"י גטינגן 3, דפ' ווילנא, וכ"י
א', ו', מ', בביצה כ"ב ע"ב כל הנוסחים גורסים "ר" בקיצור.

שורה 3] הני עשר כנגד מיי

(א) הני עשר מלכיות כנגד מיי: ג1, ס, ו
רשב"ע ל: יק יי & חרמ"ה, תוספות
בודשה וט"ו

הני עשרה מלכיות כנגד מיי: 5 ג
הני עשרה מלכיות כנגד מיי: ד, ל, א, ה1 - אבוהב: מחז"ן = ס"ר 67, ראב"ה 225
הני יי מלכיות כנגד מיי: ע, ה2 ה3 - אוצר, ראב"ן 8
הני עשר כנגד מיי: ח - ר"ח: גיאמ"ח 9, אבודרהם רע"ו 8:
מגזירי 107: ר' משולם ב"ר משה 10

הני עשרה כנגד מיי: מב - מכירי להזיליטס 6, עזרא,
דרשה רמ"ה-רמ"ן, רשב"א רי"א,
רישב"א, ר"ן, ר"ן על הר"ף

(ג) הני עשרה פסוקים כנגד מיי: - אבודרהם
הני עשרה פסוקי - חניא
ועשרה פסוקים כנגד מיי 12%364 - מנחה"מ ב' 364

(ד) כל הני עשר מלכיות כנגד מיי: מ
ה) הני כנגד מאי: 22 ג

4. בגו אין פיסקא בכלל כי יש משנה שלמה במקומה. במ"ו יש פיסקא קצרה
מתשנה בלי שום לשון הצעה.

5. בשלושה נוסחים אלה אין פיסקא. כתוב "גמרא" וכזוהו ומיד: הני וכו'.

6. מהד' באבער, חלק ב', ברידטשוב, תר"ס, עמ' 293. שורה 2 מובאה פעמיים -
פעם בציטוט של הידוועלטי ופעם בציטוט של הבבלי.

7. בפירוש מנו אברה לאברה ה"א. אולם בחידושי הרשב"ע לר"ה דף י"ב ע"א הוא
עוסק בשוטרות וכותב "ונהגו להוסיף עשר הלוי' הואיל וזכרון נחמנו משר' ואיכ'
בהו' הללוהו בחקע שופר". משמע שהוא גרס כגירסא ב"י. הני עשר כנגד מיי. אם כן
הדבר נשאר בצ"ע.

8. הראב"ן כותב: "וי מלכיות כנגד יי היזלוים האמוריים במלכו אל בקדשו".

סוגיא י"ב - שינויי גירסא

שורה 1] מעשר מלכיות....

(א) מעשר: קי, לו, פס, מל, נ; ג1, 5, ח - ה"פ 1; ר"ה 1א; פיה"מא

(ב) מעשרה: פ, פק; ג2, מב, ד, ס, ה1, ה2, ל, א, ו, מ - ראו ו-ג1; ה"ג 1; עזרא, דרשה רמ"ה, ר"ן על הר"ף ד"ה מתני'
מכירי לישעיהו 2; חיבור 377; ס"ר 67, חרס" 3, ראב"ה 222

(ג) מיי: ה3
מיי: ע - אוצר; סדור ראב"ן רי"ג, רוקח

שורה 2] גמל אין פוחתין מעשר מלכיות
(א) חסר: ג1, ו, א4
(ב) מתני: מב, ס, ל, א5
(ג) גמל: ח5
גמל: 5 ג5
גמל: 5 ג5

(ד) חסר רבנן: ג2
שורה 2] מעשר מלכיות'
(א) מעשר: ח, א
(ב) מעשרה: מב, ס, ל, מ
(ג) מע': ג2

(ד) אין פיסקא: ג1, 5 ג, ד, ע, ה

1. לשיטתי בטוגיא י"ג, מדור הזפידוש, הערה 42 ואילך שה"פ וה"ג מיוזגו את המשנה
עם הברייתא.

2. וכך גם בר"ח כ"ד לעיל בריש סוגיא י"א: "דחנן אין פוחתין מעשר מלכיות וכו'".
ובשני המקומות ב"דפ' זילנא "חיקנו": מעשרה.

3. דף ל"ה ע"א ד"ה אילימא.
4. דף ל"ה ע"א של ה"פ או ה"ג.

5. מע' שפירא, בדליין, חרנ"ג, עמ' 12 בשם "ירושלמי ראש השנה".

שורה 4 [אמ"ר לוי...]

(א) לוי: ג, 5, 22, ת, מב, ט, ע, ה, ל, א, ו, מ - עמר; עזרא, אברהם; עיטור;

רוקח; ארבעה נוסחים במגילת¹⁴

- מכירי לחהילים⁶ ר"ל:

(ב) רבי: 15, ש

(ג) רב: 15, קב

שורה 4 הלוי

- עיטור כי"א (א) הלוי: ג, ת

- עיטור ד"ר; ס"ר 67; מניא הלוי: ג, 5, ו

- מז"ו הלוי:

- גיא, אברהם, אברהם, ר"ן על הרי"ף. (ב) הלוי: מב, ע, ה, 2, ט

מכירי לחהילים⁶; ואבי"ה 225

- אוצר; סדור דאב"ן רי"ג, רוקח הלוי: 22, ש, ב, ט, ל

(ג) הלוי: ה, 3, א

- עיטור כי"ב הלוי:

הילולי: קב

שורה 4 [ד"ד

(א) חסר: ט

(ב) דוד: ג, 1, ת, מב, ד, ט, ע, ה, ל, א, ו - גיא, עזרא, אברהם, ר"ן על הרי"ף,

מכירי לחהילים⁶; מז"ו, ס"ר 67, סדור דאב"ן רי"ג, ואבי"ה 225

(ג) דוד: ג, 5, 22

14. כלומר, כל הנוסחים במגילה הארוכים משפט זה: דפוס החלמון, ר"י גיינגר 3.

שב"ק סימן ט' עמ' 36, וחידושי הריטב"א למגילה.

15. "רבי" הוא שיבוש של "רבי לוי" ו"רבה" הוא שיבוש של "רבי". לפי בעל דק"ט

עמ' 93 אורח ג' מדפיסי קראקא הכניסו את "רבה" כי הוא בר פלוגתיה של "רב יוסף"

אלים נראה יותר שמדובר בטעות דפוס ותו לא.

16. וכך נכל הדפוסים משונגיניו עד אמשטרדם חוץ מקב, קראקא ג', ולובלין ג'.

וא. וכך נכל קראקא ג' ולובלין ג'.

מגילה כ"א ע"ב - השורה המקבילה לשורה 3

(א) יי פסוקים דביי חכמת כנגד מי: ה³

יי פסוקי דביית חכמי כנגד מי: ה¹

יי פסוקים דשני וחמישי כנגד מי: ה²

(ב) הני עשרה פסוקין כנגד מי: דע"ג; שבה"ק 36, חניא 27

הני עשרה פסוקין כנגד מי: ה

והני עשרה פסוקים כנגד מי: רי"ף ד"ר

הני יי פסוקים כנגד מי: ר"א"ש

הני עשרה פסוקים: המאורות %

(ג) הני עשרה כנגד מי: ב, א, ו, מ רי"ד

הני יי כנגד מי: אוצר

והני עשרה כנגד: רי"ח %

{ כנגד מי: ג, ל

9. עמ' כ"ר = כ"י פריס 310 דף 43: "אי פרוחין מי פסוקים של מלכיות ומי

פסוקים של זכרונות ומי פסוקי של שופרות כנגד י' הלולים שאם דוד בספר הלוי

ויש אום' כנגד עשרת הדברות וי"א כנגד עשרה מאמרות שבהו נברא העולם". ברור

שרי"ץ גיא לא גום כניסא א'.

10. בחשבה המונחא בשינויים במעשה הגאונים, מהד' פרימאנו, ברלין תר"ע, עמ' 38

= ספר הפרדס עמ' רס"ז = שבליל הלוי עמ' 274 למטה = לקוטים מספרי דבי רש"י עמ'

שני"ד (ועיניו ראבי"ה ב' 224 למטה). פרימאנו במבוא עמ' אא ואברהם גרסמו, חכמי

אשכנז הראשונים, ירושלים, תשס"א, עמ' 388 מוכיחים שהכוונה ל' משולס ב"ד משה

שנפטר במגנצא בשנת 1095. ר' משולם הלוי עשרה שהפסוק "הללו בהקע שופר" בשופרות לא

קא חשיב בחשבון י' שופרות שאין הללו עשרה היילויין אלא כנגד קנען חכמים י'

מלכיות, י' זכרונות י' שופרות כדגורסין במסכת ראש השנה". מדוברין נראה בעליל

שהוא גרס "הני עשרה כנגד מי" או כיוצא בו וכך הטיק יעקבסון, נחיצ ביינה, כד

הי' עמ' 133-134.

11. פעמיים, פעם בשם "ואהוים הקשו" ופעם בשם "הגאונים וכל חכמי ספרד".

12. כחוב: "ועשרה פסוקים שבמסור הללויה הללו אל בקדשו כנגד מי". כמובן זהו

שיבוש רז"ל: "ועשרה פסוקים כנגד מי" [כנגד עשרה הלולין] שבמסור הללויה הללו אל

בקרשו.

13. השתמתי בכל כתיב הרשומים אצל סגל, הגילה (ראה פירוט לעיל בסוגיא י"א,

ש"ג, העדה 36) ובראשונים הרשומים בשרי האלף למס' מגילה. לא השתמתי בכי"י של הראשונים.

שורה א4 כ"י ג'1: הלולין טובא חורב

א) כל השורה חסרה: ג5, ח, ה1

ב) הלולין 21 טובא חורב: ג1, ג2, טב, ד, ט, ע, ה3, ל, א, ו, מ - מחז"ו

ג) חילולין עשרה חורב א: - ס"ד 37

ד) ויהא טובא חורב א: - אברוב

ה) # טובא חורב: ה2 20

ו) הלוליה טובא איכא: - עזרא, מכירי לחתיליטס

שורה א4] כ"י ג'1: חנך זכתי בהו

א) כל השורה חסרה: ג5, ח, ה1

ב) חנך זכתי בהו: ג2 22

חנך זכתי בהו: ג1, ט, ל - מחז"ו

חנך זכתי בהו: קב, ה3, א

חנך זכתי בהו: ש, ב, ע, ה2 - ור"י

ג) אלא: טב - עזרא, מכירי לחתיליטס

ד) אלא חנך זכתי בהו: ו

אלא חנך זכתי בהו: - אברוב

אלא חנך זכתי #: ט

שורה א4] כ"י ג'1: הלולין בצלעלי שמע הללוהו וצלעלי חרונה

א) כל השורה חסרה: ג5, ח, ה1

ב) הללוהו בחק שופ': ו

ג) הללוהו בחק שופ': ג1

הללוהו בחק שופ': ד, ט, ע, ה2, ה3, ל, א, ט - אברוב: ור"י, מחז"ו, ראבי"ה 225 *

הללוהו: בוקע שופר וגו': - מכירי לחתיליטס

21. ש"ג לחיבה זאת הובאו לעיל בסמך ולא נחזר עליהם כאן.

22. יש כנראה את אחת לפני "חנך" אבל לא הצלחתי לפענחה.

ה4 חליו

חסר: ה1

חליו: ג5, ה

חליו: ג1, ג2, טב, דפי אמשטורט, סי, ע, ה2, ה3, א - גיאחל, מכירי לחתיליטס

חליו: ט8, ל, ו, מ - עזרא: מחז"ו, ס"ד 67, סודר ראב"ו 19

חליו: קב19א - אברוב, ר"ן על הר"י: ראביה 225

ה4 א] כ"י ג'1: הלולין טובא חורב

כל השורה חסרה: ג5, ח, ה1

חליו: ג1 - ס"ד 67

חליו: ט, ע, ה3, א

חליו: ג2, ש, ב, ל, מ - מחז"ו

חליו: ו

הלוליה: %

חליו: - עזרא, מכירי לחתיליטס

חליו: %: 20

רק בכ"י פריס 310, דף 243. בנדפס "חיקנו": חליו.

עד דפי קושטאנדוינג חוק מדפי: כסיליא: חילי.

חליו: "בספר חיליו" חסרות במהד' הרש"ל ע"י ר"ג אבל מופיעות בספר חילי

ז ע"י 32.

וכך בנדפס קראקא ג' ולובלין ג'.

חליו: "חליו" נשמטה ע"י הדומות: "חליו (הלוליס)", ונסוגיא זאת יש הדבה

חליו: ג2-ה2.

שורה 5] עשר דיברות 23

- א) עשרת פיבריים: ס
- ב) עשרת הדברות: ש, ב, ו, ת, ג, ב, מ, ו - ראב"ו קע"ו ע"א; רי"ז] עשרת הדברות: ל"א 25 [ג,ל]
- הרי"ף, אבוהב, מכירי לחמיליטס⁶; עיסור כי"א וד"ר; חניא [רע"ג ע"ג; רי"ף ד"ר; מאודות; רא"ש; שבה"ק 36, חניא 27] עשר' הזבירי: א
- י' הדברות: ע, ה², ה³ [רוקח] ר"ח; אוצר]
- י' הדברו': [ה³]
- ג) עשרת זבירות: מב, ה¹, ל [א]
- ד) עשרה זבירות: ג²², מ
- ה) עשר זיברות: ח
- עשר זבירות: ג' ו
- עשר הזבירות: [ה²]
- ו) י' זבירות: ג' 5 [ה¹]
- ז) חטר:
- י' יוחנן מאוכריזא²⁴
- עזרא #26
- אבוהב; ר' יוחנן מאוכריזא²⁴
- [ר"ח, רי"ף ד"ר]
- [רע"ג ע"ג; רא"ש, רי"ז]
- [ת, ג, א, ו]
- [...] למשה: ג
- חטר: ד

25. כלומר, חמגיה של כי"ל הוסיף ה"א ביני שיטי.

26. כל המשפט נשמט ע"י הדורות: רב יוסף אמ' כנגד (...כנגד) י' מאמות וכו'.

ג) הללו בצללי ש' ה' בצי' ת: ג 22

- הללו בצללי שמע הללו בצללי חרונת: ג¹
- ד) הללו חקע שופר הללו בצללי שופר הללו חקע שופר הללו בצללי שמע: מב
- שורה 5] (רב יוסף) [ר' יוסי] 23
- א) רב: מב
- ב) רב יהודה[#]:
- ג) רב יוסף: ג⁵, ת, ד, ט, ע, ה, ל, א, ו, ת, ג, ב, ה, א, ו
- ר"ח; עזרא, אבודרהם, מנה"מ ב' 364, אבוהב; עיסור כי"ב; מחז"ר, רוקח; חניא; ר' יוחנן מאוכריזא²⁴ [רי"ף ד"ר; אוצר; ראב"ו קע"ו ע"א; רא"ש; רי"ז]
- מכירי לחמיליטס⁶, עיסור כי"א
- ורב יוסף: ג' ו, מ
- ור' יוסף:
- ד) ר' יוסי: ג²² 224 א [ל]
- ר' יוסי ב"ר חנינא: [מ]
- ש"ג מהמקילה במגילה כ"א ע"ב מופיעים בסוגריים מרובעים.
- 23. כפי' רש"י לראשון קצ"ג, מה' מירסקי, כד' ה', ירושלמי, חשל"ז, עמ' קט"ז.
- 24. ברם אין הקריאה וודאית במאה אחוזים.
- 224. בעל דק"ס למגילה עמ' 116, אות א' מציינ' שא"ז (הלכות מוצ"ש, סימן פ"ט, טעין ה', חלק שני, עמ' 46) גוס י"י יוסף כמז' לונדון אולם אין זה מדרויק. באור זרוע כתוב: "ר"י (יוסי) [יוסף] אמר כנגד עשרה מאמות שבהם נברא העולם. [יוסי] הו' תיקור המדעים ע"פ רפוס' הבבלי במגילה. אולם "ר' יוסי" הוא לאו דוקא גי'סא מקוריה כי הוא לא אומר את המימרא של רב יוסף על עשרת הדברות אלא המימרא של ר' יוחנן על עשרת מאמותו אמ כו' אולי זה פתרון מוטעה של ראשי התבונה ר"י = ר' יוחנן והמעתיק כתב "ר' יוסי". מאידך, אולי מדובר בהשגחה ע"י הדמות: "ור' יוסי (אמר כנגד עשרת הדברות שנאמר למשה בסניני, ור' יוחנן) אמר כנגד עשרה מאמות וכו'". ובאמת באחד מהראשונים לר"ה - רבינו עזרא בחידושי האגדות בכ"י - מצאנו בדיוק את ההשגחה הזאתו בסנינים, הובג שקול ואי אפשר לומר בוודאות שר' יצחק מורינא גרס "ר' יוסי" במגילה.

ג) הזי ניהו: ט
 והזי ניהו:
 הזי ניהו: ד
 והזינינהו: [ל]
 והזי ניהו: [ו]
 הזי ניהו: [ג]
 והזי ניהו: [מ]
 והזי ניהו: [ב]
 הזי עינינהו: 22ג
 חסו: ח

שורה 7] ... ויאמר ויאמר חשקה הארי 13 23 27
 א) אי ניהו: [ח]
 אינימא: א
 אינימא:
 ב) אילימא: <מב> 2ה, 2ה, 3ה, ל, ו [ג, ה]²
 אילימא: ה¹, מ [ה¹, ה³, א]
 אי ליה: ע
 א: א
 ג) חסו: ג¹, 5ג, 22ג, ת, מב, ד [ב, ל, ו, ט]
 ד) חסו: ג¹, 5ג, 22ג, ת, מב, ד [ב, ל, ו, ט]

28535 & 346 מחז"ר - עזרא: מחז"ר 346 & 28535
 29. במגן אבוח לאבוח ה:א, עמ' קע"ו.

ורה 5] ר' יוחנן א"ר 23 26 א
 א) אמ: ג¹, 5ג, 22ג, מב, ג, ט, ע, ה¹, ה², ל, א, ט - ר"ח: עיסוד כ"א וכ"ב
 [ר"י ר"ד: ר"ד]
 [ג, ב, ה, ל, א, ט]
 אמר: ש, 3ה - אבדוהם, אבוח, מכירי לחהילימס: עיסוד ד"ד: ס"ר 60.
 דוקא: ר' יוחנן מאוכזר: 24 [רע"ג ע"ג: אוצר: או"ז 126]

ב) א"ר: ח
 ארמ: [ח]
 אומר:
 ג) א: ו [ו]
 ד) א"ר יוחנן:
 אמר ר' יוחנן:
 ח) חסו:
 ט) עזרא # 26 [מאורות *]
 טחז"ר
 - יק א' & חמ"ה
 - חניא [ר"ש]
 - עזרא # 26 [מאורות *]
 טחז"ר
 - עזרא: 26 [מאורות *]

שורה 7] ... ויאמר ויאמר חשקה הארי 13 23 27
 א) מאי ניהו: ה¹ [מ]
 נמאי ניהו: מב, א [ה², ה³]
 טאי ניהו: ל
 מאי ניהו: ט, ע- ה², ה³, ו
 נמאי ניהו: [ה¹]
 מאי אינהו: ג¹
 מאי אינהו: 5
 ב) מאי ניהו: ג¹
 ומאי ניהו: [א]

226. לעיל, חזרה א24.
 226. לכמה ט"ס בשם ר' יוחנן ראה מדור היונס והלשון לשורה זאת.
 27. כל שד"ג האלה שייכים לפני שורה 7 בכ"ה.
 28. פירוש זה לפרקי אבוח נכתב ע"י ר' יעקב ב"ר שמשון. ראה ישראל חא-שטע, "על פירוש אבוח שבמחז"ר", קריית ספר ס"ב (חשב"ח), עמ' 507-508 וישראל שציפונסקי, רבינו אפרים, ירושלים, משל"ו, פרק שישי ועמ' 487 למעלה.

טורה 1] אין פנתחין מעשן מלכיות...זכרוןות...שופרות

הרבה ראשונים¹ ניסו לברר אם אין פנתחין פירושן גם ואין מוסיפין² או רק: אין פנתחין אבל מותר להוסיף. הדעה הראשונה מובאת ע"י הראב"י²:

"ובמתווד הבא מאי היס כחוב שרבינו ש"ה³ היה מדלג כל אותן הפסוקים

1. נספרד: רי"ץ גיאת עמ' כ"ו, חדושי הורמב"ן סוף ד"ה הא דאמר⁴, דרש הורמב"ן עמ' רט"ה, הורמב"א עמ' רי"ג - רי"ד, הריטב"א ד"ה מנח"י, הריטב"א למגילה כ"א ע"ב ד"ה והא דאמר⁵, המגיד משנה להל' שופר ג'ח"ג, חידושי הר"ן ד"ה אמר רב המנונא והר"ן על הרי"ף ד"ה גמ' אמר רב הונא, רשב"ץ ד"ה אין פנתחין, סור אר"ח סימן תקצ"א רבי יוסף שם, אהל מועד חלק ב' עמ' 43. בפירוש: העיטור דף ק"ג עמ' ג', המאירי עמ' 108. באשכנז: הראב"ה חלק ב' עמ' 224: וכו' בעמ' 225-226 ומשם במדרכי ראש פרק י"ט, בראש סימן ג', ובאבודרהם עמ' ע"ג.

2. ראב"ה, חלק ב' עמ' 224. דרש הרמב"ן, הריטב"א לר"ה, והמאירי לר"ה מזכירי⁶ וראחרים הקשו⁷, "תקצח המפורשים", י"יש מוחיט" הטובים כדעה זאת.

3. במקום אחר (סיני צ"ח, חש"ו, עמ' ר"א-ר"ז) עסקנו ב"רבינו ש"ח בהרחבה ופה נסבם את משיבאנו בקיצור. אותו חכם נזכר בפירושו של רבינו אפרים מבווא לכל נדרי שב"י המבואר דף 152 ודף 147B [= נ. ג. ויזר, מכתיב לודד: ספר זכרון הרב דוד אוקס, ומת ג' , תשל"ח, עמ' 206-207]:

"ראיתי כתיב' במתווד' הבא מאי היס...ורב"י ש"ח דיקדוק לומר 'זאחורטנא בהו' לתת כיוון והפך בי' שמתוודין בהם לשאינון מהחריטין..."

אפטרוביצ' בהערה 17 לראב"ה כאן שיער "שאיי היס" = צרפה הצפרנית וציטלט 13 (H. J. ZIMMELS, BEITRAEGE ZUR GESCHICHTE DEN JUDEN IN DEUTSCHLAND IM JAHR 186) (186), P. 99, N. 186). WIEN, 1926. וכן למשל ר' אפרים הנ"ל צל של ספק שאי היס או איז היס = אנגלטיא = אנגליה. כד למשל ר' אפרים הנ"ל בספר זכירי, מהד' א"מ, הברטנ' גזרות אשכנז וצרפת, ירושלים, תש"ר, עמ' קכ"ז מדורו על גזירת חמ"ו באנגליה: "באי היס הנקרא אנגלטיא". ובשער של ב"י ותיקן 312 (S. SCHECHTER, "A HEBREW ELEGY", THE JEWISH HISTORICAL SOCIETY OF ENGLAND TRANSACTIONS, VOL. I, (1893-94), P. 8) במנהג אשכנזים...ואחר כך קינות על חורבן הבית...היס היס מאינגליטה ואירלנדה בשנת חמ"ו לאלף הרביעי...". את כו' מדובר על מחזור על שבא מאנגליה לאשכנז לפני מותו של ר' אפרים מביב שנת 1197 ונחכם שחי בארחה תקופת. מי היה אותו רבינו ש"ח? משני הפירושים כאחד משמע שהוא היה חזן או רב שדקדק מאד בנוסח: הפילוח ואולי אף כתב פירושו להפילוח. בהתאם לעובדות אלה יש שלש אפשרויות:

א) מכיון שהמחזור בא מאי היס אולי רבינו ש"ח הוא קיצור של רבינו ש"ח חזן שתי באנגליה במאה ה"ב. ולמרות שלא מציינו את החזן המדויק אין יודעים על מספר חזנים אנגלים מלפני הגירוש. ריצ'רדסון מונה הרבה חזנים אנגלים בין השנים 1194 ל-1276 בספרו 123 P. THE ENGLISH JEWRY UNDER ANGEVIN KINGS, LONDON, 1960. ובמאה ה"ג לאחר תקופת רבינו אפרים אין יודעים על שמואל חזן ב"ד אהרן שחם על חזה לטיני-עברי לשכירת בית קברות יהודי ב-NORTHAMPTON בשנת 1271 (A. J. COLLINS, THE JEWISH HISTORICAL SOCIETY OF ENGLAND TRANSACTIONS, VOL. XV (1939-45), P. 151-164, 1946, P. 151-164). ועל ר' יעקב ב"ר יהודה חזן מלונדון שתיב את ספרו הידוע עת חיים מביב שנת 1287.

סוגיא י"ב - מדור הפירוש

מבנה הסוגיא ומרכיביה

גיא י"ב עברה גלגולים רבים עד שהיא הגיעה לצורתה הנוכחית. לכתחילה היא היחה רכבת מסימרא של ר' לוי המפרשה את המשנה (שורה 4) וברומה למימרא הטמתיח וזשלמי כאן. כעבור זמן דברי ר' יוסי ב"ר תנינא ור' יוחנן הועברו הנה מהסוגיא מקבילה במגילה כ"א ע"ב (שורות 5-6). לאחר מכן הוסיפו בעלי החלמוד שאילה פתיחה וליש המימרות (שורה 3) וקושיא וחירוי על דברי ר' יוחנן (שורות 7-8) (אבל יתכן, זשע זה הועבר ממגילה יחד עם דברי ר' יוחנן). לבסוף, ברוב הנוסחים נחוספו ושיא וחירוי על דברי רבי לוי (שורה 4א) אבל קושיא וחירוי אלה נבעו מהבנה דברי ר' לוי שלא לפי פשוטים.

זעודפיס אד [ירק] עשרה אמרינו⁴ כנגד עשרה מאמרות או כנגד עשרה הלולים
שהוא מצאה מן המזבח אף על גב דקיינא לן כרבי יוחנן בן נורי...⁵

לעומת זאת, רוב רובם של הראשונים פוסקים שמתוך להוסיף על עשרה פסוקים של מז"ר,
נציג כאן שניים מהם המטבירים את שיטתם בצורה היסודית ביותר. הראבי"ה בעצמו כותב
בהמשך דבריו⁵:

"ואל חממה האיד יחכו להוסיף כיון שהם כנגד עשרה הלולים או עשרה מאמרות,
והא שבעה שקוראים בתורה וששה ביום הכיפורים וששה גיוס טוב - שבעה כנגד
רואי פני המלך ששה כנגד העומדים אל עזרא והפשה כנגד רואי פני המלך בזאת
במסכת מגילה (ג"ג ע"א) - ואפילו הכי חזיק חזק (נשם): 'אין פוחתין מתן אבל
מוסיפין עליהם' ואף על גב דהכא לא חזיק חזק עליוס' כי הוסיף עליוס, כיון
ולא חזיק נמי 'ואין מוסיפין' גמרינו לה מהם ומוסיפין. וכו' ששעה שוב טובי
אפריס ברובי יצחק נ"ע שאין לחוש בזה שמוסיפין עליהם."

גם הורשב"א מטביר באריכות למה מותר להוסיף על עשרה ונביא את דברי נשלילטות כי יש
בהם כמה טעמים נוספים⁷:

"ומקמיני במתניתין ובברייתא 'אין פוחתין' ולא קמני 'ולא מוסיפין' כדקתני
גבי הבדלות⁸ - שבע מינה דאין פוחתין מיכן, הא אל בא להוסיף, מוסיף, כמה
שיצאה, וכו' 9 אמרו משמו של גאונים ז"ל. ואע"ג דאמרינו 'זוני עשרה כנגד מיי
והיה משמע לכאורה דדוקא חנניה שלא יגדע ולא יוסיף - אפילו הכי לא, ואיה לן
כיוצא בה שאמרו (במגילה ג"ב): 'אין פוחתין מעשרה פסוקים בבית הכנסת'
ואמרינו עלה כנגד מיי כנגד עשרה מאמרות ועשרת הדברות' ואעפ"כ מוסיפין
עליהן כמה שיצאו."

בסיכום הראבי"ה והורשב"א טוענים כך:

1. אילן בא חננה במשנתנו ובברייתא דיצו לאסור הוספה על עשרה מז"ר, היה הוא עושה

4. כך כתיבשה כ"י של הראבי"ה: אוקספורד 637, 638, 639, אמשטרדם 190, ובית
הדין דלונדון 11. רק בכ"י מונטיפיורי 115 ששימש כנוסח הפנים של מהד' אפטרוביצר
כתוב 'אמריס'.
5. בעמ' 225-226 ומשם בראשונים שורשמו לעיל בסוף הערה 1.
6. רבו של הראבי"ה, הוא נפטר ב-1175 - דאח א, אפטרוביצר, מכוא לסוף הראבי"ה,
ירושלים, תפ"ח, עמ' 248, 321-325 ואורכו, בעלי החוספות, עמ' 199-207.
7. סוד ר"ג-ר"ד, השלמתי כמה קיצורים ותיקוני את הטקסט ע"פ שה"ג שם.
8. בספחים ק"ג ע"ב: 'הפוחת לא יפחות משלש [הבדלות] והמוסיף לא יוסיף על שבע'.
9. מכאן ואילך נמצא ברמב"ן בשני המקומות הנ"ל (בזה"ה ו) ומשם אצל כמה ראשונים
אחרים.

(ב) מאידך, היו קשרים הדוקים בין חכמי אשכנז לחכמי אנגליה לאורך כל התקופה הזאת
(ראה למשל, 1941, OXFORD, A HISTORY OF THE JEWS IN ENGLAND, שטעון החסיד.
2: p. 1). אם כך, יחכו שרבינו ש"ח היה תמיד אשכנזי ואלו הכוונה לר' שטעון החסיד.
לפי ר' אפריס מכונא בספר הזכירה הנ"ל, עמ' קט"ז בשנת מתק"ו בחודש אלול י"ר
שטעון החסיד אשר מעיר טריבלש [= TRIER] שב מאנגלטר אר שם עמד שם כמה ימים וירוא
לקולנו ש"ח ושם נהג על קידוש ה'. ואין זה מן הנמנע שר' שטעון החסיד הוא הורה
לקב"נו ש"ח שרשם את הערותיו בגליון של מחזור אשכנז או אנגלי שהביא איתו חזרה
לקב"נו מאי היים, לאחר מותו נהגלגל המחזור ליד ר' אפריס שחי אז בקלנויא
וממנו ליד הרבי"ה חברו.

ג) לבסוף, יחכו מאד ש"רבינו ש"ח הוא קיצור של ר' שמואל החסיד הידוע. הלה
נולד בשפירא בסביבות 1115, קיבל את "תיקון החפילות" בסטורח מאב"ן, וסדר לבנו
ר' יהודה החסיד שהעלה אותו על הכתב. בעשרה מפירושי ר' שמואל החסיד לחפילות
נאספו ע"י ר' אברהם אפשטיין, כתב ר' אברהם אפשטיין, כרך א', ירושלים, תשכ"ה.
עמ' רנ"ז-רנ"ח ו.א.א. אורבך, ערוגת הביטח, חלק ד', עמ' 83-91. הפועל "דיקדוקי
בענין כל נזרי והאיסור לפחות או להוסיף על פסוקי מז"ל מתאימים מאד לאחד מגדולי
חסידים אשכנז שנהג לספור כל אות וכל חיבה בתפילות. יחך על כן, בפירושו לחפילות
ר"ה של ר' יהודה החסיד ששרד בארבע כתבי יד ושנפטרם שוב לאחדונה בסדור חסיד
אשכנז, מהד' הרש"ל, עמ' רכ"א-רכ"ב יש אזורה חזרות ונשינה לא לאחדונה בסדור חסיד
בתפילות ר"ה, לבסוף, אורבך הנ"ל עמ' 91 הוגיש שחסידי אשכנז החשיבו מאד את מידת
ה"כונה" שבחלומות ואף הוסיפו, חובה האמורה על אלה שבחלומות, כחוצאה מכל, יש רגלים
לדבר שרבינו ש"ח הוא ר' שמואל החסיד משפירא, הכרח שיטת חסיד אשכנז נפירוש
התפילות משיעת לנו להבין למה רבינו ש"ח פירש את משנתנו שלא כפשוטה וכנגד רוב
הראשונים כפי שנראה להלן.

ועתה יש להוסיף שלאחר פרסום מאמרי פרופ' נפתלי ויזר כתב אלי והפנה את משנתם לבי
לחברה נוספת שהוא הקדיש לענין (י"ב) הוא [ולברוך שמו] - מקורו זמנו ונוסחתי,
עיונים בספרות חז"ל במקרא ובחלומות ישראל: מוקדש לפרופ' עזרא ציון מלמד, רמת
גן, תשס"ב, עמ' 278, הערה 5). שם הוא טוען שרבינו ש"ח = שלמה חסיד = רש"י.
יחכו מאד שבמקור שהוא מביא שם הכוונה לרש"י ויחכו שהוא חז"ן לגבי המקורות שאני
הביאתי בנספח לאמתי, ברם שני הפירושים הנ"ל של רבינו ש"ח שנרשמו במחזור הבא
מאיי היים מתאימים דוקא לר' שמואל החסיד כפי שהבדלנו ואינם מתאימים לרש"י.
לבסוף, אף אם הוא צודק שרבינו ש"ח שם = רש"י קשה להניח שש"ח הוא קציע שאם יש יסוד
חסיד כי לא מציינו שרש"י מכונה "חסיד". מו"ר פרופ' ש. פרידמן מציע שאם יש יסוד
ליחס העלות הללו לרש"י יש לברר אם ש"ח נובע מן: רבינו ש"ח = רבינו ש"ח =
רבינו ש"חית, כינוי רגיל לרש"י וחכמים אחרים. פירוש זה בוצע עויף על פירוש
של ויזר. אולם הלשון "במחזור הבא מאי היים...רבינו ש"ח" שטופיע פעמיים מחזק את
הזהוי שמענו לעיל.

לומר שהשאלות והקישויות המתעוררות הנהיות מנין לפני חשבויות אמוראים אע"פ שנתנתחור בגורה סתמית, אינו סתמיות מטש. הן יכולות להיות דברי אמוראים וכמעט סגנון גרידא סידדה אותן הגמרא בצורה סתמית.¹⁵ לעומתם סבורים חיים קליין, אברהם ווייס ומר"ר פרופ' שמא פרידמן שב"בשאלה סתמית ומימרה אמורא הבאה לעננות על השאלה, קדמה מימרה האמורא ונספדה השאלה אה"כ בהצעה ופתירתה לזכרי האמורא. וכשהדבר מוסב על משנה או גרייחא, הימה המימרה מלכתחילה הערה פרשנית לאותן מקור.¹⁶

אין בניגולתנו להכריע במחלוקת הזאת באופן כללי אבל בדרך שבמקרה שלנו השאלה הסתמית לא נאמרה ע"י אמורא, יש שתי הוכחות לכך:

א) מתברר משה"ג לשורה זאת שיש חטש גרסאות שונות של שאלה קצרה זאת. כמו כן, בסוגיא המקבילה במגילה כ"א ע"ב יש ארבע גרסאות שונות של שאלה קצרה זאת.¹⁷ התקדמות של שינויי גרסאות במקום אחד מלמדה שאותו קטע מאוחר יחסית להקשר בו נמצא.¹⁸

ב) כידוע היזושלמי לעתים שומר על סוגיא אמוראית פשוטה בניגוד לסוגיא הבלית והמפוזרת והמליאה הוטפות סתמיות.¹⁹ במקרה שלנו יש סוגיא ירושלמית המקבילה לסוגיא הבלית במגילה. אם נציג אותן אחד מול השניה נורכח שהשאלה "הני עשרה כנגד מי" איננה מקורית לסוגיא:

- 15. הלבוני, עמ' פ. ההזגשה שלו. וכנראה ברבות הימים הוא שינה את דעתו - עיין היטב אצל הלבוני, מקורות ומסורות לעירוני, עמ' קפ"ט, סוף הערה 1 והשוה את דבריו שם למצוטט כאן בפנים.
- 16. זוהי שיטת קליין בניסוחו של פרידמן, מביא, עמ' 296-297. וראה הוכחותיו של פרידמן, שם, עמ' 297-299.
- 17. ראה שה"ג מיד לאמר שורה 3.
- 18. פרידמן, מביא, עמ' 306, טעיק י"א.
- 19. ראה פרידמן שם, עמ' 300 והספרות בהערה 57.

כך מפורש כמו שעש לנגי והולות בטכת פסחים.

2) אמכתא של "הני כנגד מי" היא אמכתא ומו לא. לכן היא לא אנטרת הוספה על אותו מספר כפי שמוכח מעשרה פסוקים בבית הנכנס ומספר העליות בשבת, יו"כ וי"ט.

אין שום צל של טפס שהצדק איתם. בדיקת כל המקרים של "אין פוחזין מ..." במשנה ובתוספתא מעלה שכשורוצים לומר "שאין מוסיפין" אזי אומרים כך במפורש¹⁰. מאידך, לפעמים נאמר מפורשות שאכן מוסיפין אבל רק פסוק שבאותו מקור נזכר דבר שלא מוסיפין¹¹. רק בשני מקרים - במשנתנו ובשקלים ה"ב - נאמר "אין פוחזין בלבו. ברי שאילו רצה התנא לאטור הוספה על עשרה מז"ד הוא היה עושה כך במפורש כמו במקורות הנ"ל. שתיקתו כאן כהודיה זמיה שהוא זאג רק למגיממות של פסוקי מז"ד והבא להוסיף, מוסיף כמה שידעה.¹²

שורה 3] הני עשר כנגד מי" קיימת מחלוקת בקרב חוקרי החלום אם שאילה סתמית המופיעה לפני מימרה או מימרות של אמוראים נאמרה ע"י האמורא או נוצרה ע"י סתם החלום.¹³ מצד אחד חנור אלבק סבור ש"במקומות שהקושיא היא בסתם והחידוץ בשם אמורא אין צריך לפנים שהקושיא היא לכל הפחות מזמן האמורא והוא.¹⁴ בדומה לו קדובע פרוץ דוד הלבוני "זאין צודד

- 10. סוכה ה"ה = ערכין ב"ג, תוספתא סוכה ב"ה, ל"ב, עמ' 264, מגילה ד"א - ב, ערכין ב"ב = תוספתא ערכין א"ד, צוק' עמ' 543, ערכין ב"ג, תוספתא פסחים י"ה, ל"ב, עמ' 197.
- 11. מגילה ד"ב, ערכין ב"ה, ותוספתא ערכין ב"א, צוק' עמ' 544, ערכין ב"ג = תוספתא ערכין ב"א, צוק' שם.
- 12. יש עוד שאילה מקפזרה לביטוי "אין פוחזין מעשרה מז"ד - האם הכוונה לעשרה פסוקים של מז"ד או לעשר הזכרות של מז"ד בלי שום יחס למספר הפסוקים? על שאילה זו ראה דיון בסוגיא י"ד, מז"ד הפירוש, שדרות 18-20.
- 13. ראה סקירה של הגישות השונות אצל פרידמן, מביא, עמ' 296-299 והערה 46 במיוחד.
- 14. אלבק, מביא לחלומיו, עמ' 578, הערה 4.

א) כל המשפט חסר לגמרי בשלשה נוסחים (ת. ג, ה, ו) וביחד הנוסחים יש תמון ש"ג 23, שני סימנים מובהקים לדברי הטם החלמוד. 24.

ב) דברי ר' לוי ויחד האמוראים נאמרו בעברית ואילו החוטפת הזאת כחובה בארמית. גם זה סימן טובהק להוטפת של טמם החלמוד 25.

ג) דברי ר' לוי מוציעים בכמה נוסחים של הסוגיא המקבילה במגילה כ"א ע"פ 26 ובאותם נוסחים חסרה החוטפת הזאת.

כרם אף אם ברור שרבי לוי לא אמר את ההסבר הזה לכאורה הסבר זה נאמר כבר בזמן קדום כי הוא גם מופיע בירושלמי נאן בהלכה ז' (לפי כ"ל):

אין פוחתין מעשרה מלכיהו כנגד עשרה קילוסין שאין דוד
הללויה הללו אל במקדשו הללוהו ברקיע עוזו כו"ל עד
כל הנשמה תהלל ייה הללו ייה

מעשרה זכרונות כנגד עשרה ויזויים שאמר ישעיהו
רחצו הזכר המזיר וגו' ילמדו היטב דרשו משפט וגו'
מה כת' בהמיה לכו נא ונוכחה יאמר ה' וגו'
מעשרה שופרות כנגד שבעה כנשים פר ואיל ושעיר

אין עדיין מחקר על "טתם החלמוד" בירושלמי 27 אבל יש רגליים לדבר שגם

- 23. ראה ש"ג לשורה זאת.
- 24. פרידמן, מבוא עמ' 306, אע"פ י"א ו-י"ב.
- 25. שם, עמ' 302-301, טע"ף א'.
- 26. ראה ש"ג לעיל, הערות 13-14.
- 27. ראה זרד הלכני, מקורות ומסורות לשבת, ירושלים, תשמ"ב, עמ' 16, הערה 37** והשווה פרידמן, מבוא, עמ' 300, סוף הערה 57.

ירושלמי תגילה ד' ז' ב'. ע"ה ע"א 21
רב חונא אמר: שלשה קרויות שבתורה

לא יפתחו מעשרה פוסקים
אין פוחתין מעשרה פוסקים בבית הכנסת
וידבר עולה מן המניין
הני עשרה פוסקין כגד (=כנגד) מי
שיפ'ו סימן'

אם ר' יהושע כין לוי כנגד עשרה בטלניו...
רב ינסף את' כנגד עשרה הדיברות...
ר' יוחנן אום' כנגד עשרה מאמרות...
תזקיה אמר: כנגד עשרה הדיברו'

מתבוד מהשוואה זאת שאין צורך בשאילה "הני" וכי' כדי להניין את הסוגיא, לכן מסתבר שגם אצלנו בר"ה לא הייתה שאילה בסוגיא האמוראית ודברי שלשת האמוראים היו מוסכים ישר על המשנה.

שורה 4] אמ"ר לוי כנגד עשרה הללוין שאמר דוד בספר תליר.
שורה 4א] הללוין טובא הווי זכח' בהו הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי חרועה 22
בורנשטיין סבר ששורה 4א מהוזה חוטפת לדברי ר' לוי ולכן במהדורותו של מסכת ר"ה הכניס את המשפט הזה בסוגריים וכמו (בהערה ק"ג): "כל זה הוא מאמר המוסגר, כמבואר למעייני". אין צל של ספק שהוא צדק ויש כמה הוכחות לכך:

- 20. של אונברדיסט קולומביה 141 ז' 893A. זהו כת"ה הטוב ביותר של מסכת מגילה לפי סגל, מגילה ובקיצור במרביץ נ"ג (תשמ"ד), עמ' 41-69.
- 21. ובמקבילה בירושלמי העניות ד' ג', ס"ח ע"ב ומשם במס' סופרים כ"א: ו', מה"י ה'גער, עמ' 359.
- 22. שורה זאת חסרה בכ"ה ותחתיה אותה מכ"ה ג'.

[ומטיימין] 38 בהלל יהי והם ה' מזמוריים. ברם, הצעה זאת איננה עדיפה בהרבה מתצעת סתם החלטות כי אף שלשה פרקים נוספים בתהילים - קי"ג, קי"ז וקל"ה - מתהילים ומסומנים ב"הלל"הו

2) לכאורה אם נמשיך בדרך שהתורה הריטב"א ניתן להציע פתרון אחר, כי נאמת יש עשרה פרקים בספר תהילים הממונים במילה "הללויה" דהיינו: קי"ז, קי"א, קי"ב, קי"ג, קל"ה ודמשת הפרקים האחרונים ו"ו - ק"נ. ברם אפשר לזווח גם את הסבר הזה משהי סיבות. ראשית כל, אם ר' לוי מתניחם לעשרה פרקים המהוללים ב"הללויה", הוא היה צריך לומר "כנגד עשר הללויות" שאמר דוד בספר תהילים וכדומה. שנית, הסבר זה לא מטיביר את גימטת הירושלמי "כנגד עשרה קילוסין" כי "קילוס" פירושו שבת³⁵ ולא דוקא קשור לפרקים הכוללים את השם "הלל". עלינו אם כן להפש הסבר לדברי ר' לוי שהולט גם את הלשון "קילוסין" בירושלמי.

3) ובאמת יש הסבר כזה בדברי ר' אריה לייב גונזבערג נטורי אבו למטי ר"ה: 40 "וזה דאמר ר' לוי חתם [=במגילה] גבי עשרה פסוקים כנגד עשרה הלולים, לאו מהלולים דחאי קרא מיירי אלא כחא דאמר ריב"ל בפרק י' ופסחים (דף קי"ז ע"א) 'בעשרה מינים של שבת נאמר ספר תהילים: בנצוח, בנגון, במשכיל, [במזמור, בשיר, באשרי, בתהילה, בתפילה, בהודאה, בהללויה]. והיינו שבת דריב"ל והיינו הלולים דרבי לוי. וזה ופריך חבא 'הלולים טובא הוי' ולא קאמר דהיינו עשרה מינים של שבת וזה ענין לתקן ב"ה ננגד עשרה מיני שבת שבספר תהלים דאין זה ענין מינין למצות היצוים וכו'.

37. במהד' שטרן, ירושלים, חשל"ו, טור קנ"ז המבוסס על דפ' ראשון, ליוורנו, תקפ"ב. אין כנראה כ"י של הריטב"א למגילה.
38. כד מתקן המהדיר אבל כוונת הריטב"א ברורה אף בלי ההגחה.

39. ראה מאמר המאבק של מר"ד פרופ' שארל לייבטון ז"ל "קלס קילוסין", עלי עי"ו, ירושלים, חש"ו-תשי"ב, עמ' 75-81, ובמיוחד הערה 7.
40. פתחה כמה ראשי תבות בדברי והשלמת את הציטוט מפסחים. משמע מדברי שהוא לא ראה את הירושלמי כאן, חובה להודיש שהוא רק מפרש כד בקשר למגילה: לגבי ר"ה הוא דבק בהסברו של סתם החלמוד.

ההלולים של ר' לוי אינם הייבנים להיות קשורים לנושא הנידון כלל וכלל. 33

(בננסף על כד, האם באמת יש עשרה הלולים בתהילים פרק קי"ז אמנם כד סברו ר' שארל אלנקוזה והריטב"א³⁴ אבל כמה אחרונים זייקו וגילו שלאמתו של דבר יש שתים ושת הלולים באותו פרק. לכו המהר"א נדחק לפרש (ב"ה הנד): "ריש פירקא הללויה וגו' וסוף פירקא מהלל יהי הללויה לא קחשיב". ר' יחיאל מיכל אפשטיין נראה שאב מהמהר"א: נשכתב³⁵. ר'הללויה' אינו בחשבון וכו' כל הנשמה".

(לבסוף, הסברו של בעל הגמרא אינו הולם את דברי ר' לוי כי הלה דבר על "ספר לוי" כולו ולא על פרק אחד בספר תהילים.
ההלולים שאמר דוד בספר תהילים
ולס אם ר' לוי לא התכוון להלולים בתהילים ק"נ מה היתה כוונתו מזה עשרה

הריטב"א גרס את המירא של ר' לוי במגילה כ"א ע"ב אולם הוא לא גרס את סברו של בעל הגמרא. עובדה זאת איפשרה לו לפרש את דברי ר' לוי בצורה אחרת. 36
זא כתב שם: 37. "שאמר דוד. הם אורחם מזמוריים שבסוף תהילים שמחלילין
3. בזכות סתם החלמוד ונבלי אפשר לומר שני דברים. ראשית כל, המילה "הלולים" היא יחידאית בתלמוד הבבלי ולכן הוא התקשה להבין. בכרכות ל"ה ע"א מילה זאת ופיעה רק כציטוט מהפסוק "קדש הללוים לה" ונפסחים קי"ז ע"א (דוקא באותה סוגיא ונראה בהמשך) בכל כתיב היז כחוב "בהללויה" או כדומה במקום "הללויה". שנית, בכרכות כ"ה ע"ב - כ"ט ע"א יש שתי מילדות הדומות מאד לדברי ר' לוי כאן. בשניהם: "הני א כנגד מיני" אמר ר' פלוני "כנגד ית אזכרות שאמר דוד ב"ה בני הלויים" (=מזמור כ"ט) ו"כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים" (=מזמור כ"ט). תוצאה מכך, אולי חשב בעל הגמרא שדברי ר' לוי הייבנים להתחת לפרק מסויים בספר תהילים ולכן הוא בחר בפרק הקשור איכשהו לר"ה.

3. במהד' חלק ב' עמ' 364 ר' ישראל אלנקוזה מונה עשרה הלולים בתהילים ק"ו תוך פירושו לירושלמי הני"ל. גם הריטב"א בחידושי ל"ה (דף ע"ב ע"א) משיח לפי ומו בוצברו על הפסוקים בשופרה: "ונתנו להוסף עשר הלולים... שיש ה' הלולים עם וללותו בתקע שופר וה' הללויה בצלצלי תרועה". שניהם אינם סופרים את הללויהים" בתחילתו וסופו של הפרק.
3. ערוך השלחן, א"ח, סימן תקצ"א, טעיק ז' ג. ר' שמראל יפה אשכנזי ביפה וראה לירושלמי כאן מוציא את "כל הנשמה" מכלל העשרה אבל טמעם אחר.
3. ואיך הוא העו לפרש את ר' לוי במגילה בניגוד להסבר הסתמי ב"ה? אולי הוא א גרס אותו משפט ב"ה כדוגמה כ"ח, ג' ו-ה'. מצד שני, אולי הוא גרס את הסבר הסתמי ב"ה והחלם ממנו כי הריטב"א לא נוחע מלפרש נגד סתם החלמוד - ראה הירזמן, מבוא, עמ' 292.

שורות 6-8] ר' יוחנן אמר... שמים נעשו:

במבט ראשון נראה כאילו ר' יוחנן מציא את הרעיון של "עשרה מאמרות" אולם, כפי שהסבירו לעיל, ר' יוחנן רק השתמש ב"עשרה" ידוע בדומה לרבי לוי ור' יוסי. המסור לדבריו הוא משנה אבות הי"א: "בעשרה מאמרות נברא העולם". על דברי ר' יוחנן אומר טחם החלמוד: "ויאמר ויאמר משעה האוין 'בראשית' נמי נאמר הוא שני 'נדבר ה' שמים נעשו'". 48

במבט ראשון שאילת טחם הגמרא תמוהה כי כאשר סופרים את פירי' "ויאמר ובראשית", כלומר של בראשית פרק א', 49 מגלים שיש עשרה פסוקים המתחילים ב"ויאמר" דהיינו פסוקים ג', ו', ט', י"א, י"ד, כ, כ"ד, כ"ו, כ"ח, כ"ט, ואמנם הזרשן הספורי בן תמאה ה"ט, ר' יצחק עראמה, החעלם מהגמרא שלנו וקבע בספרו עקידת יצחק (בשער השלישי) שעשרה פסוקים אלה הם עשרת המאמרות. כרם, שני הפסוקים האחרונים "פרו ורבו" ו"הנה נחתי לכם" אינם מאמרות של בריאה כפי שכמה ראשונים כבר הוגישו. 50 כתוצאה מכך הוכח חכמים החלכו בשאלה זאת והציעו רשימות שונות של עשרת המאמרות של הבריאה. אולם נראה שכל שיטה פגומה במידה מסוימת. להלן טבלה כרונוולוגית המציגה את כל השיטות שגילינו בנושא דידן:

47. צ"ע למה טחם החלמוד מקשה נגד ר' יוחנן מובל להזכיר את המשנה באבות וכן הקשה ר' משה אבן מב"ב ביום חרועה ד"ה ה"י נ"נהר: "קשה מאי פריד לר"י והלא מתניתין הוא במס' אבות י"ב מאמרות נברא העולם". חירוצן דחוק מאד אבל אפשר לתקן איו הכי נמי, טחם החלמוד מקשה נגד המשנה המקורית ולא דורקא נגד ר' יוחנן. וזאה דברי בעל מחז"ק (עמ' 346) "יחננו" שמייחס לר' יוחנן עצמו את חירוק החלמוד

48. ברור מהסגנון, מתעבר לאומית, ומרביבי שינויי הגימטריה שדורר בשאלה ותירוץ של טחם החלמוד - ראה שה"ג לשורה זאת. דבר זה גם יזכח בהמשך כשנראה שהטחם דייק בדבר שאינו זורש דיקן.

49. כד מצינע הושב"ץ במפורש בשני מקומות. בפירושו לפירוש "איש אשר" מאת ר' יצחק אבן גיאת שהופיע בחפשי מסעונים בעריכת בער גאלדער, ברליון, 1845, עמ' צ"א הוא כותב: "נראה מהגמרא ש"ל שעשרה מאמרות הם קודם פרשה ויכולו וכו'". ונמנו אבות לאבות הי"א, עמ' קע"ז הוא מטיק מסקנה דומה מהגמרא שלנו. כד משמע גם מדברי בעל מחז"ק ויטרי בסימן שס"י (עמ' 346) - עיי"ש.

ראה להלן הערות 58, 60.

אולם אנו כבר ראינו⁴¹ שאין טחם צורך בקשר בין המסבר של ר' לוי "למרות היוס". לכן תורת לנו לפרש גם ברי"ה שר' לוי התכוון לומר בפשטות שעשרה מ"זו במוסף של ר' 42 תקנו כנגד עשרה לשונות של שבת⁴³ = קילוסין = הילולין ש"בספר הילוסים" כולו. יתר על כן, רבי לוי לא המציא את ה"עשרה" הזה. הוא השתמש ברעיון עתיק יותר של ר' יהושע בן לוי בדומה לאמוראים האחרים בסוגייגיתנו - ר' יוחנן השתמש ב"עשרה מאמרות" משנה אבות הי"א, ור' יוסי⁴⁴ השתמש ב"עשרה הדברות" שבמרות. ולמרות שלא מצינו שר' לוי מוסר בטם ריב"ל, במקבילות לדברי ריב"ל בירושלמי כתוב "אמר ר' סימון בשם ריב"ל" ור' סימון היה בר-פלוגמא של ר' לוי בדוד השלישי לאמראי א"י, כמו כן, ר' לוי מרבה למסור מאמרים של אמוראים קדומים.⁴⁶

בסיכומים, אין טפק שזה המסבר הנכון לדברי ר' לוי. רק הפירוש הזה מתאים ללשונו "הילולין" בבבלי ו"ללשונו" בקילוסין" בקילוסין. רק הפירוש הזה מתאים ללשונו "שאמר דוד בספר הל"ו ולא רק בפרק אחר של ספר תהילים. ודק לפי הפירוש הזה יוצא שר' לוי משתמש במושג ידוע ועתיק יותר בדומה לר' יוחנן ור' יוסי.

לעיל הערה 32.

42. ר' לוי אינו מדבר רק על מלכיות. ראה שה"ג ומדור הנוסח והלשון לשורה זאת.

43. כד הגימטריה במקבילות לפסחים ק"ז ע"א: ירושלמי סוכה ג"ב, נ"ד ע"א = ירושלמי מגילה א"י, ע"ב ע"א ואף במדוש הלל ("בעשר לשונות של שבת") בבית המדרש של ילינק, חדר חסיני, ירושלים, תשכ"ז, עמ' 87. גם בבבלי לא מצינו את הגימטריה "קיינים" של שבת" הנמצאת בטורי אבן ויש להניח שהיא ציטט מהזכרון. בדפ' וילנא בפתיחת כתוב "עשרה מאמרות של שבת" ונכ"י המובאים בהק"ט שם (עמ' 365, אות ז') כתוב רק "בעשרה מאמרות". במדוש תהילים, מזמור א', סימן ו', מהד' נובך עמ' 8 כתוב "בעשרה מיני זמרי" והשוה גם ילק"ש המובא בהערה צ"ו שם. אני מעדיף את הניסוח "לשונות של שבת" שבירושלמי כי זהו המקור הקדום ביותר וריב"ל היה אמורא ארצישראלי.

44. כו צ"ל - עיינו בש"ג ובמדור הנוסח והלשון לשורה 5.

45. יש הרבה מחלוקות בין ר' סימון ור' לוי בספרות החלמודית. ראה למשל: ירושלמי ברכות א"א, ב' ע"ג; שם, הלכה ה', ג' ע"ג; בראשית רבה, פרשה ע"א, עמ' 835; שם, פרשה פ"ב, עמ' 989; שם, פרשה פ"ג, עמ' 999; שם, פרשה פ"ד, עמ' 1013.

46. ראה בכר, אגוזת אמוראי א"י, ב', עמ' 9, הערה 4.

במקור לאבדות ואבדור"ן הוא כתב:

"מכיוון שהמקור באמריקני אלה היה הנהגה המספר, איך הייתה שלפטיס מוזמנים או נגרעים פרטים מעצם הענין (עיינין למשל באבדור"ן נוסחא א"י, נ"א עט"א המעיק אחת עשרה יה"א כתיב ביד"ד בחורה" [וברשימה יש רק עשר ד.ג.]: עמ"ב ע"א עשר מעלות נסתלקה שכינה" [וברשימה יש רק חשע ד.ג.]: נ"ב עמ"א עשרה נסיס נשעו לאבדור"ן בירושלים" [וברשימה יש רק שמונה ד.ג.]: וכו"ל. 65

אולם מאמרד השני יותר חשוב ליניניני. 64 באותו מאמר הוא עוסק במכילתא, סכחא וסירה לשטות ט"ו"א, מהו' הורונויק - רבינ עט" 116. שם נאמר "והלא עשר שירות הו' . בכל אחת מהמקבילות נמנו שירים אמריס. גולדוין מסביר שלטרוח שהיה מסורת כללית על "עשר שינרות" היז מסורות שונות בנוגע להרכב הרשימה ובחוצאה כל קורא רשם על גלינון את המסורת של 65. כהוכחה להצעתו הוא מציין דורא את הענין שלנו:

"THAT SUCH PUZZLEMENT IS NOT NECESSARILY POST-TALMUDIC CAN BE SEEN, FOR EXAMPLE, BY VARIANT EXPLANATIONS OF THE TEN UTTERANCES ABOT 5:1 TELLS US THE WORLD WAS CREATED #174." 66

63. יהודה גולדוין "עיונים באבות דר' נתן", ספר היוכל של האקדמיה האמריקנית למדעי היהדות, ירושלים, חש"ם, חלק עברי, עמ" ס"ג.

64. 1, 549 FF. "THIS SONG", SALD BARON JUBILEE VOLUME, VOL. 1, 1974, PP. 549 FF. JERUSALEM.

65. ויתכן שזה בזיוק מה שקרה בנושא וידן בפרקי דרבי אליעזר, פרק ג'. במהר"א היגער שיצא לאור בחורב כרכים ח"י-י"י ע"פ שלשה כתבי יד בחוב (בכרך ה', חש"ד, עמ" 90): "בעשרה מאמרות נברא העולם ובששעה כללן שני' הי' בחכמה יסר ארץ זרבי", כלומר בשלשה ני"י של פרקי דר"א א"י פירוש של עשרה המאמרות בכללן גם במרום האנגלי של פירולנדו (לונדון, 1916) שנעשה ע"פ כ"י קורנוול-אפטסיין (כ"י ספרד מהמאה ה"ב-ג') אין פירוש בכלל ופירולנדו מסביר בעמ" 18 הערה ו שהפירוש התורסוף לראשונה בדת' השני, דפ' ונציאה ש"ד (1544) ! כמו כן, לפי ר' ח"מ. הורונויק, פרקי דרבי אליעזר - מהדורה מדעית, ירושלים, חש"ל"ג, עמ" 24 גם בכ"י מינכן 356 של פרקי דר"א אין פירוש בכללן

מבד שני, בשני פירושי הרשב"ע הני"ל (בהערה 49) הגירסא בפרקי דר"א מעורפלת. כשהוא מצטט מפרקי דר"א הגיסוט זהה לנוסח במה"ה היגער בלי פירוט המאמרות, אבל כשהוא דן בפרקי דר"א הוא אומר שיש בו "לא טוב היות האדם" - לכו גרסותו נשארת בגדר צ"ע.

לכסוף, לפי מחז"ר הני"ל (בהערה 49), ערוגה הנכס הני"ל (בהערה 51), ועקידת יצחק הני"ל (לעיל, הערה 56, דפ' כ"א ע"א) פרקי דר"א בן כולל רשימה של המאמרות נ"ח בכל זאת לומר שכלפחות המישה כ"י של פרקי דר"א אין פירוט של עשרה המאמרות ומצא זה מתאים לממצאיו של גולדוין במכילתא.

66. גולדוין הני"ל (לעיל, הערה 64), עמ" 549.

על הפסוק "לא טוב" כבר דברנו בסעיף 1.

3. שיטת ר' ירמיה באבדור"ן: הפסוק "וינבא אליהם" מתאר בריאה אבל הוא בודא אינו מתאר של בריאה ולכן הרשב"ע כותב "ואין דבריו נראו". 61 על הפסוק "זרונה נחתי לכס" כבר דברנו בסעיף 1.

4. שיטת בראשית רבה ר"י יעקב בר קורשיי: אין שום סיבה להניח ש"בראשית ברא" הוא מתאר של בריאה אלא הוא כותח לכל הפק. כמו כן, הפסוק "ורדת אליהם" אינו מתאר בריאה וקשה להבין איך רצו לכלול אותו ברשימה.

5. שיטת מנחם ב"ר יוסי בב"ד: על הפסוק "בראשית" דברנו בסעיף 4 ועל "לא טוב" דברנו בסעיף 1.

6. שיטת ר' טוביה ב"ד אליעזר: זאת השיטה היחידה ההולמת את דברי סתם הגמרא "ויאמר וישעה הארץ" אבל גם שיטה זו בעיניה בגלל הפסוקים "בראשית" ו"פרד ורבו" כפי שהוכחו בסעיפים 2 ו-4.

7. שיטת ר' יצחק אבן גיאת: הביטוי "ותראת היבשה" מורה את חלקו השני של הפסוק "יקרו המים" וקשה לטעון שיש כאן שתי מאמרות כי "ותראת היבשה" הוא תוצאה של "יקרו המים". אין פלא איפוא שהרשב"ע דחה את ההצעה הזאת. 62 על "לא טוב" דברנו בסעיף 1.

8. שיטת ר' יצחק עראמה: כפי שאמרנו כבר כמה פעמים, הפסוקים "פרד ורבו" ו"הנה נחתי לכס" אינם פסוקים של בריאה.

אם כן, לאחר כל הדיון והנקודות נותרנו עם שמונה מאמרות בלבד דהיינו, שהינה פסוקי "ויאמר" עז "נעשה אדם" ועז בכלל. אזי איך נפרש את המשנה בסכתא אבוחך החשובה והפשוטה ביותר היא שהינה מספרים בספרות התלמודית, ובמיוחד המספר עשר, הם מספרים. עגולים, לא מדוייקים, ובעל המשנה לא התכוון שנדוייק ונחפש את הפריטים המדוייקים. תופעה זאת קיימת גם לעיל בפירוקינו בסוגיא ח" ס (ל"א ע"א לטתה) ובמקומות רבים בספרות התלמודית. יהודה גולדוין כבר דן בחופעה זאת בשני המקרים.

61. במגן אבוח הני"ל (בהערה 48).

62. בחפש טעמונים הני"ל (בהערה 49) עמ" ס"ס.

ב"ר חנינאי⁷² ור' יוחנן שמופיעים גם כאן וגם במגילתה האם אפשר להניח שהם אמרו "כנגד עשרת הדברות" או "כנגד עשרת מאמרות" ביחס לשני נושאים שונים בשתי מסכתות שונות? כך מניח ר' נתנאל ויזיל בקרבן נחנאל על הרא"ש למגילה כ"א ע"ב. הוא מסביר קודם שאין מחלוקת בר"ה בין שלושת האמוראים. ר' יוחנן נוחן טעם למלכותו, רבי יוסף נוחן טעם לזכרוןו, ור' לוי נוחן טעם לשופרות.⁷² הוא ממשיד: "ובטו כן הכא מאמרי האמוראי תלמה טעמי שתקן עזרא לקרות עשרה פסוקים בשבת במנחה ויום ב' וה' וכו'". כלומר, לדעתו ר' יוסי ור' יוחנן אמרו את טעמיהם גם על עשרה פסוקים וגם על מז"ז.

ברט, אין זאת הנחה טבירה. הראשונים והחוקרים כבר הראו ע"י עשרת דוגמאות שיש חופעה רוחחת במלמוד הנבלי, וגם במדשי הלכה במדשי אגדה ובידורשמי, של "העברות"⁷³ וכך ר' שמואל רובינשטיין ממאר את המופעה: "מסורי התלמוד מעתיקים ומשיאים משא ומתן שבאמור מאומרים על ענין אחד. ועושים משא ומתן זה בשם גם לענין אחר שלא אמרו הם. 74 ויש עוד רמז שמדובר כאן בהעברה. הרי גם בחוד שבע עשרה הסוגיות נבבלי של "הני כנגד מי" שמנינו לעיל⁷⁵ יש שלשה זוגות או שלישיות: מגילה כ"א ע"א = סנהדרין י" ע"ב (הני שלשה חמישה ושבעה כנגד מי?), מגילה כ"א ע"ב = מגילה כ"ז ע"א = ר"ה ל"ב ע"א (הני שלשה כנגד מי?), והמקרה שלנו במגילה כ"א ע"ב = ר"ה ל"ב ע"א (הני עשרה כנגד מי?). אם כן סביר להניח שילפנינו מקורה של ----- כך צריך להיות במקום "רב יוסף" בדפוסים - עיין בשה"ג ובמדור הנוסח והלשון לשורה 5.

72. ואין זכרון אלה נראים - ראה זיין מלא להלן במדור הנוסח והלשון לשורה 3.
73. לראשונים ראה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 468-473. החוקרים הם: שמואל רובינשטיין, לחקר סדר התלמוד, קובנה, מרצ"ב, עמ' 22-45; אברהם וייס, החזרות בתלמוד בשלמותן, ניו יורק, 1943, פרק ד', עמ' 172-217; חנוך אלבק - על העברות במשנה, במדשי ההלכה, ובמדשי האגדה ראה ספרו הני"ל עמ' 452 והערות 1-2 ועל העברות בתלמודים ראה שם, עמ' 492-452 ועמ' 659-625; מר"ר פרוץ ישראל פרנצוס, "קביעת מקורן של סוגיות כפולות", חרביץ ל"ה (תשנ"ט), עמ' 338-353; LOUIS JACOBS, "A STUDY OF FOUR PARALLEL SUGYOT IN THE BABYLONIAN TALMUD", pp. 398-411 (1974), vol. 25, ופרופ' זמון, מבוא, עמ' 336-339 ותפורת שם בהערה 9. למימרא המקבילה בניגוד לטוביא המקבילה ראה מ"ש להלן במדור הפירוש לסוגיא י"ז שורות 3-8 והספורות בתערה 17 שם.
74. רובינשטיין הני"ל (בתערה הקודמת), עמ' 22.
75. לעיל במדור זה, הערה 32.

כלומר, מכיון שבעל המשנה לא פירס לאיזה מאמרות היא מתכוונת, כמה מנאים זיבעל הנמרא שלנו, ובעקבותיהם כמה ראשונים, ניסו לנחש את "עשרת המאמרות שבהן נבוא העולם".⁶⁷ אבל לאסירתו של דבר יתכן שהזיר רק שמדונה והמנא באבות השמש במספר טיפוסי עגול כדי להתאים את המאמרות לשאר ה"עשרות" שם.⁶⁸ ברוגע שאנו מודיעים לחופעה הזאת כל הקייסים נעלמים ויתכן ש"עשרה מאמרות" הם בעצם שמורה פסקי: "דיאמר" עד "נעשה אדם" ועד בכלל.

התפתחות הסוגיא וחקשר ביניה לבין הסוגיא המקבילה במגילה
לאחר שדנו במימרות שנסוגיא י"ז שזמה עלינו לדור בהתפתחות הסוגיא שלנו וחקשר בינה לבין הסוגיא המקבילה במגילה כ"א ע"ב.⁶⁹ אין ספק שמימרות רבי לוי שיכח דוקא בר"ה כי טעמו (אבל לא נשמר) מופיע גם בירושלמי כאן. כמו כן יש להניח שהטעם של ר' יהושע בן לוי שייך דוקא למגילה כי שם דנים בטעם לעשרה פסוקים בביה"ב והוא מטביר "כנגד עשרה בטלנין שבבית ה"נט"ל⁷⁰ ועמילא דברי ריב"ל מופיעים רק במגילה. המהרש"א כבר הדגיש שריב"ל שייך אך ורק לגמרא במסכה מגילה. הוא אומר כאן: "ובפוק המורה עומד קאמר עוד כנגד יי בטלנין כר' שהתם שיכח משום דקריאת המורה ביי מה שאין כן הכא בתפלה ר"ה זכר יחיד ויחיד חייב כדלקמן במתניי".⁷¹ אולם מה נאמר לגבי דברי ר' יוסי -----

67. ואח"כ מצאחי שמואל אלבק הציג הסבר דומה ע"פ דוגמאות אחרות עשרות בשנים לפני גולדין. ראה בראשית דבה, עמ' 1145-1147 ובהערות של אלבק לעמ' 1145, שורה 4.
68. לעוד חוקר שסבר כמו גולדין ראה, R. TRAVERS HERFORD, PIRKE ABOTH, NY, עמ' 124; P. 1945. לעוד רשימה של עשרות תכולת "עשרה מאמרות" ראה מדוש חדש בביה"מ של ילינק, חדר שלישי, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 168. ולעוד דוגמא של התופעה הנידונה כאן ראה לעיל במדור זה, הערה 28.
69. לטקסט של ארוחה סוגיא ראה לעיל במדור זה בפנים ע"י הערה 20.
70. ואין זה סותר את דברי לעיל סמוך להערה 32 כי קשר בין הטעם ש"כנגדו" והנשא הלידון הוא אפשרי אבל לא תכחזי.
71. ויש הערה דומה בסורי אבן כאן.

והראשונים למטבת מגילה מלמדו⁸⁴ ששמו המזוהק היה "רב שימי מבימתא דשחור"י⁸⁵ חכם זה מופיע רק בערך מקום אחד (טוטה ל"ה ע"ב) וגם שם הוא שונה בדימתא בענייני בית הכנסת: "והחני רב שימי מבימתא דשחור"י בית הכנסת שכולה כהנים מקצתו ערלי ומקצתו ערלין אמון". איר לכו שום עדוה מפורשת על מוצאו וזמנו אבל שטר מעיד עליה שהוא היה אמורא בבלי מאוחר וגם שמי הברייתות כנראה מאוחרות. להלן ההוכחות לכך:

1) יש כלל מקובל כבר מזמן הגאונים ש"כל רב מובל וכל רבי מא"י⁸⁶ אמנם היו אמוראים שנממכו בבבל ועלו לא"י כגון רב כהנא⁸⁷ אבל יש עוד סיבות להניח שרב שימי הנידון היה בבלי כפי שניראה.

2) השם "שימי" הוא שם בבלי מובהק. שם זה אינו מופיע בא"י בתקופת בית-שני והמשנה⁸⁷ כמו כן, הוא אינו נזכר בירושלמי⁸⁸ בבראשית רבה⁸⁹.

84. ראה לעיל בשו"ג, הערה 13. ה"משפחה" הנזכרת להלן הם לפי חלוקתו של סגל, מגילה.

85. כך גרסו ב"משפחה" הבבליה (רע"ג ע"ג, כ"י חימן של קולומביה, ו"כ"י גינינגטון 3); באשכנז (כ"י מינכן ולונדון); בספרד (כ"י אוקספורד); ובגאליה (פסקי רי"ד ושבלי הלכות). אולם באשכנז הייתה קיימת גירסת שנייה: "רב רחומי" (ראב"ד); "רב רחמי מבר"ה דשחור"י" (כ"י 134); או "רב רחומי מבימתא דשחור"י" (א"י), ה"י ק"י והח"ה, סימן ש"פ). אולם יכול להיות ששדולבד בטעות גרפיה עתיקה כי לא מצאנו חסם בשם זה במקום אחר. מכל מקום, יש להעיר כי גירסת האור זרוע בטוטה ל"ה ע"ב, המקום השני שבו מופיע רב שימי הנ"ל, בודאי משובשת. בא"י שם (=הלכות נשיאה כפיים, סימן ח"א) כתוב: "רב שימי בר אשי מבימתא" כשימי בר אשי הוא אשגרה מהאמורא המפורסם ו"מבימתא" הוא בודאי ע"ס של "מבימתא".

86. ראה ט"ט אצל הלבני הנ"ל (בהערה 83).

87. כך מדגיג ישראל זאב הורוויץ, א"י ושכנותיה, וינה, חרפ"ג עמ' 118 ערך "בימתא דשחור"י הערה 1 הנרתן עוד זוגמאות מפורד רצון להראות ש"בימתא דשחור"י הייתה בא"י. הוא גם מציע ש"רב" בשם זה יכול להיות ט"ס מר"י "מפני שיסנו ירב שימי הידוע בש"ס" ובאמת מצאנו בלבוך בין י"ד שימי בר אבא" הידוע וי"ד שימי מבימתא דשחור"י בא"י הנ"ל (סוף הערה 85) ובספר הידועין השלים, מהד"ג, ירושלים, תשכ"ג, ערך י"ד שימי עמ' 180. אולם בכל כהני הי"ד והראשונים גם במגילה וגם בטוטה (ע"פ דק"ס השלים שם) כתוב "רב" אף כשהשם הוא "רחמי" ולכן ניתן להניח שיצא הגירסת המקורית.

87. אילן, שמות היהודים, עמ' 76-79.

88. לפי יוסף אומנסקי, חכמי החלמוד ירושלמי, ירושלים, תשי"ב, עמ' 133 י"ב שימי" עופיע שלש פעמים בירושלמי אבל אומנסקי השתמש "בידושלמי דפוס וילנה בעיקר" ואלו בדפ' וייציאה בשלש המקומות כתוב "שימי" או "שמי" דהיינו "שמאי". ועכשיו הדבר מתאשר מאוצר לשון חלמוד ירושלמי, אוצר השמות, ירושלים, תשמ"ה, עמ' 645.

עברה. זאת אומרת ר' יוסי נר' יזחנן לא אמרו את דבריהם בקשר לעשרה פסוקים בביה"נ וגם בקשר למ"ד אלא רק בהקשר אחד. האמגר הוא להתליט היכו הסוגיא מקורית. לראובנונו החוקרים שטקו בשאלת התעבורת לא הצליחו למצוא כללים כדי קבוע איזו סוגיא מקורית ואיזו משנית. כל מקרה צריך לידוד בנפרד על פי השוואת תי הסוגיות. 76-81 ובאמת בהרבה מקרים השוואת כזאת מועילה.

ר"ס, במקרה ד"ן קשה מאד לקבוע איזו סוגיא מקורית. אמנם כאמור ריב"ל בודאי שייד אגילה ורבי לוי בודאי שייד לר"ה, אבל היכן מקומם המקורי של דברי ר' יוסי נר' ותנן כבר הזגשנו כמה פעמים שאין הכרח לחפש קשר ריעיוני לכיית הכנסת או לר"ה, צרות שניתן בנקל להמציא קשרים כאלה.⁸² גם השוואת החוכן של המימרות בשני אקומות לא מועילה כי חוץ משינויים קלים הם זהים לגמרי. אולם יש בכל זאת הבדל ין שתי הסוגיות - מיקומן. בר"ה הסוגיא מופיעה לאחר משנה ואילו במגילה היא הוה המשך של ברייתא המובאה ע"י החכם רב שימי. מי היה אותו רב שימי שנה את הברייתא במגילה ומתי ואיפה הוא חי? עיין בכתבי היד

81-7. ראה הניתוח של סוגיות שונות אצל כל החוקרים שנוכרו לעיל (בהערה 73).

8. בקשר למגילה ראה קרבן נחנאל על הראש במגילה (סוף אות ח') ושורי אבל לר"ה. קשר לר"ה ראה רש"י על המקום והאחרונים המתקשים להבין את דבריו כגון קול הרמ"ז, ור"י אבו, הפארת ישראל, ועוד השלהו.

9. גם ליציי שרבינו טרודוס הלוי (ספרד המאה ה"ג) באוצר הכבוד למגילה עמ' 41 גיש כנראה שההטבות של רב יוסף נר' יזחנן למספר עשר לאו דוקא קשורים לנושא אפיפי של פסוקים. לכן הוא מצטט את שני האמוראים האלה מחטוגיא בודף כ"א ע"ב צירושן למשנה "אין פורטין על שמע בפתוח מעשרה" בודף כ"ג ע"ב

10. בנייתו העניין הזה נעזרתי בדברי מר"ר פרופ' הלבני למגילה בעמ' ח"ז, הערה 1 כל הוספת הרבה על דבריו וגם אתלוק עליו בכמה נקודות חשובות.

בהחשב בכל הנ"ל אפשר להסכים לשאילת פרופ' הלבני: 96 אם כן, איך יתכן ש"י יהושע בן לוי ר"י יוסי בן חנינא... יוחנן מן האמוראים הראשונים, ימנו ספוזיון לדברי רב שימי"ן בחור משונה סופית הוא מצינע: "ושמא כל זברי האמוראים [ה]אלה הועברו לכאן, עוד בזמן הגמרא, מר"ה ל"ב ע"א." כשיע הוא מביא את הצעת הגר"ב וקרוב נחנאל ש"ר לוי הועבר למגילה "אגב שטפיה דאמר החם בר"ה" 97 י"כ אפשר לומר על כולם" 96 אולם לדעה אין זה ראיה של ממש. י" לוי נמצא רק בארבעה עדי נוסח של מגילה - הדפוסים, כ"י גיינינגן 3, הריטב"א, ושבל"ה הלפט - ופשוט יותר לומר ש"ר לוי הועבר מר"ה בשלב מאוחר מאד מלזמן שכל הסוגיא הועברה מר"ה מלכתחילה וכעבור זמן מקומו את ר' לוי מרוב הנוסחים. כמו כן, כפי שפרופ' הלבני נעצמו מודה, אין זכר לריב"ל בר"ה לא בכתיב יד, לא בקטעי גניזה, ולא אצל הגאונים והראשונים.

אולם אם נדחה הצעה זאת, איך נמכיר את העובדה שבמסכת מגילה שלשה אמוראים ארצישראלים קדומים מניבים לברייתא המובאת על ידי אמורא בבלי מאוחר? אולי התשובה הנכונה היא התשובה הראשונה שהלבני הציע: "ע"כ צ"ל ש"י יהושע בן לוי וכו' אינם מוסבים על רב שימי אלא על הנוהג לא לפחות מעשרה פסוקים. א"כ למה הביא את רב שימי בכללי? אולי שהוא שנה הלכה זו בברייתא... 96 לכאורה, הצעה זאת באמת דחוקה אולם יש שני דמיונים שריב"ל ושאר האמוראים באמת אמרו את דבריהם במשך לעשרה פסוקים שבבב"ה"נ:

1) בירושלמי מגילה = מענין 98 למדנו: "רב חונא אמר: שלשה קרויזן שבחורה לא יפתחו מעשרה פסוקים. חזקיה אמר: כנגד עשרת הדברות" פרוף' גלבני כנראה רזא"ה במימרות אלו ראיות שריב"ל וכו' לא עסקו בפסוקי ביה"כ כי רב חונא וחזקיה "חזי" אחרי ריב"ל" 96 אלא אפשר לטעון בדיוק ההפך, שאמוראים ארצישראלים אלו

96. הלבני הנ"ל (בהערה 83).
 97. לשון בעל קורבן נחנאל על הרא"ש למגילה.
 98. ראה מ"ה לעיל בהערה 21.

90 ובריקרא רבה, כל האמוראים בחלמוד הגבלי המכונים "רב שימי" כגון "רב שימי כ"ד אשי" ו"רב שימי מנהרדע" היו אמוראים בבליים מאוחרים. 91

3) יש מתקנת בין חוקרי הגיאוגרפיה החלמודית על מיקומה של "בירתא ושחור"י ר' ישראל זאב הורוביץ טוען שאולי זה נ"א וזהה עם "בית סחור"י אולם אין לו שום הוכחה של ממש. 92 לעומתו, בן-ציון אשל טוען שזה מקום בגבול אף הוא אינו מנתק את הצעתו. 93 מכל מקום, השם "בירתא" מרמז שסובר במקום גבולי כי היו עוד כמה מקומות בגבול עט שם כזה. 94

4) שתי הבדירות של רב שימי הן כנראה מאוחרות, הבריתא בסוטה ל"ה ע"ב חסרה בשתי הסוגיות המקבילות בירושלמי (ברכות ה"ד, ט' ע"ד = גיטין ה"ט, ט"ז ע"ב) וגם בתוספתא. גם הבדירות במגילה על עשרה פסוקים אינה מופיעה בשום מקור קדום יותר. ההלכה גופה כן מופיעה בירושלמי אבל בפי אמורא ארצישראלי מאוחר. 95

98. לפי המפתח של אלובק במבוא לבראשית רבה, עמ' 64.

99. לפי המפתח של מרגליות במבוא לריקרא רבה, עמ' 118.

91. ראה אוצר השמות לחלמוד בובלי, עמ' 1548. לפי הירש פרץ היוו "שימי" הוא צורה גבולית של "שמאי" - ראה מאמר "BEITRAGE ZUR DER NORDSEMITISCHEN ONOMATOLOGIE", SITZUNGSBERICHTE PHILOSOPHISCH-HISTORISCHEN CLASSE DER KAISERLICHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN, BAND 143, WIEN, 1901, P. 45. לעומתו זלמן, וקדוק, עמ' 179 טבר שהשם "שימי" הוא קיצור של "שימיון" וזאת הצעה יזמרת סג"ר (אולם הוא מפנה ל"שימי" בקה"ד ט"ט; ואין אמורא בשם זה באותו מקום).

כדאי להוסיף שגם השם "דחומי" המופיע בשלשה עדי נוסח במגילה (לעיל הערה 85) הוא שם בבלי די מאוחר. ראה אוצר השמות לחלמוד בובלי, עמ' 1529; היימאן, עמ' 1099; ואלבק, מבוא לחלמודים, עמ' 310, 379, 450.

92. כספר הנ"ל (בהערה 87), שם.

93. בן-ציון אשל, ישוטי היהודים בגבול בתקופת החלמוד, ירושלים, תשל"ט, עמ' 76.

94. אשל, שם, עמ' 75-76 עמ' 128-129. אולם "בירתא" במענין כ"ד ע"א המובאת אצל אשל עמ' 75 היא ט"ס וצ"ל "ברחומא" כמו בחורב כ"י - ראה מסכת תענית, מהד' מליסר, נ"ר ירוק, 1930 עמ' 105, שורה 1 וגם דק"ה לחענין שם.

95. בפי ר' חננאל. ראה סקסט ומ"מ לעיל, הערה 21.

שמיו בדור החמישי 99 פסקו הלכה זאת ונתנו טעם הזהה לטעמו של ר' יוסי ב"ר חנינא דוקא מפני שריב"ל, ר' יוסי ב"ר חנינא, ור' יוחנן כבר עסקו באותה הלכה. ולמרות שכמה דורות מפיזדים בין ריב"ל וכו' לבין ר' חזקיה מצינו שר' חזקיה מוסר הלכה בשם ריב"ל. 100

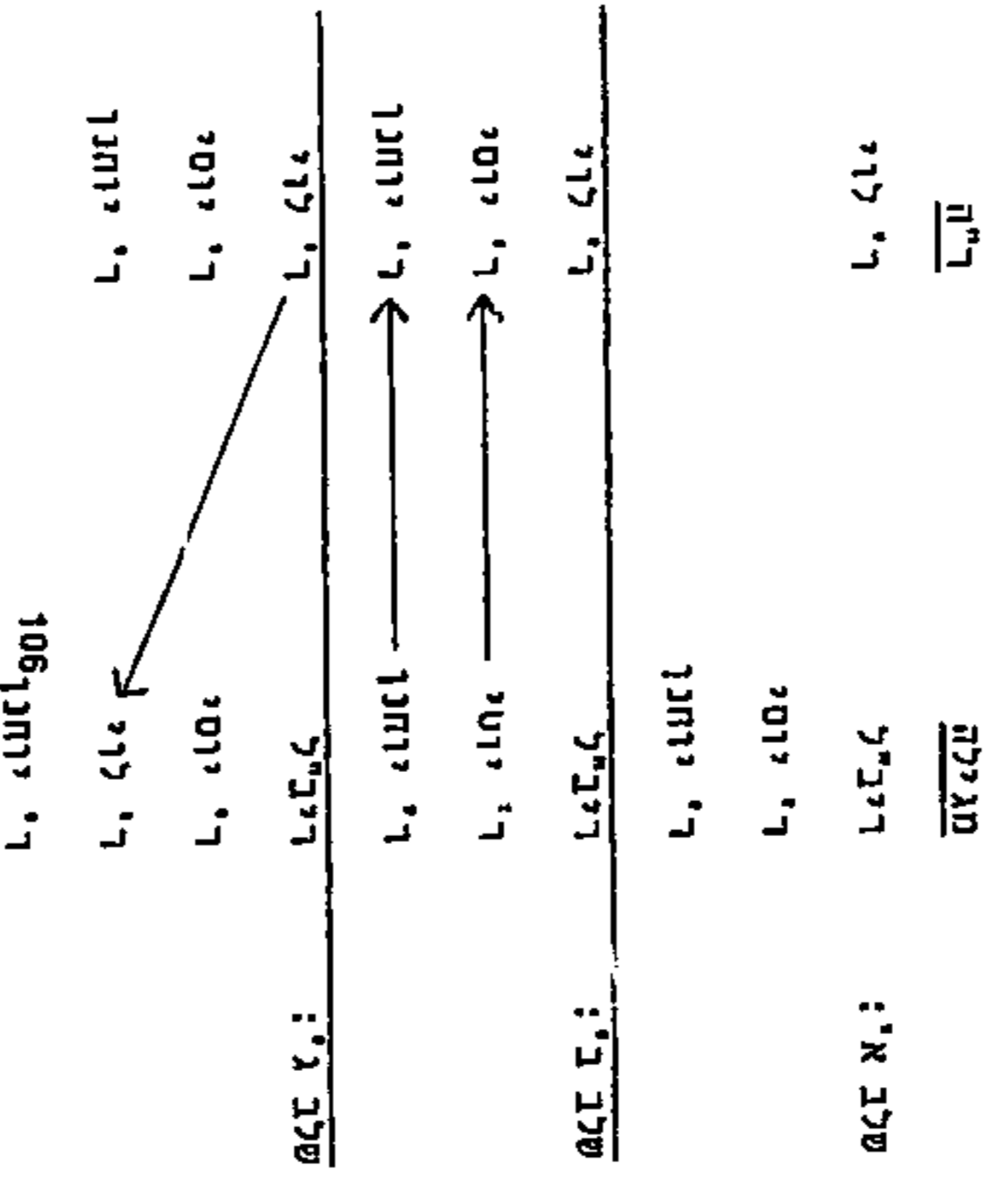
2) גם בבבלי יש מקור המסיק לפי חומי שדברי ריב"ל וכו' היו מונחים במסכת מגילה לפני תקופת סתם המלטה. בבבלי ב"ק פ"ב ע"א ר' יהושע בן לוי מונה עשר תקנות של עזרא המופר. הסתם מנסה להסביר איד נאמר שעזרא חיקן שיהיו קורין בתורה בשני רובמישי אם נאמר בברייתא ש"נביאים שביניהם" חיקנו כן. הסתם מתיקן: "שעיקרא חיקנו חד גברא תלמא פטוקי, אי נמי תלמא גברי תלמא פטוקי כנגד כהנים לויים וישראלים, אתא הוא [עזרא] חיקן תלמא גברי ועשרה פסקי כנגד עשרה בטלני". יש להניח שסתם הגמרא ב"ק כבר ראה לפניו את הברייתא ודברי ריב"ל במסכת מגילה כי דבריים אלה לא מופיעים בשום מקום אחר בבבלי. 101 אם כן, מכאן ראייה שדברי ריב"ל (וכנראה אף זברי, ר' יוסי ור' יוחנן) היו מונחים במסכת מגילה לפני ימינו של בשל הגמרא בב"ק. אחרת הסתם לא היה יכול להתייחס ל"עשרה פסקים כנגד עשרה בטלנים" כדבר מובן מאליו. 102

בסיכום, קשה לקבוע מטמרים בנוגע להעברה זאת אולם אני נוטה לחשוב שריב"ל ר' יוסי ור' יוחנן אמרו את דבריהם בקשר לעשרה פסקים שבביה"ב. 103 זה מסביר את לפי אלבק, מנחם לחמטודים, עמ' 387, 391-392.

100. ירושי כחובות ה"א, ב"ה ע"ג.
101. ושם הוא נזכר בריב"ל במגילה בגלל ריב"ל בב"ק

102. אבל מאידך אפשר לשער שדברי ריב"ל אמנם היו במגילה אבל דברי ר' יוסי ור' יוחנן הועברו לשם מר"ה ולכן הדבר מונה ב"ע. כמו כן, אפשר לטעון שסתם הגמרא ברי"ה כבר הביא את כל ההסברים לעשרה פסקים במד"ז כי בסוגיא י"ג הוא טרח להוסיף לברייתא אסמכתא לשלשה פסקים ולא לעשרה ב"ד אפשר לתקן שסתם הגמרא ברי"ה הביא רק את דברי ר' לוי שבזאזי מוסיפים על משנתו כפי שמובנה מן הירושלמי כאן, אבל לא ראה את דברי ר' יוסי ור' יוחנן כאן. יתכן גם שהסתם הוסיף את האסמכתא לטלני י"ג לאתר שהוא העביר את דברי ר' יוסי ור' יוחנן מש"ל לטלני י"ב. 103. וצ"ע לאיזו הלכה החייהסו אם הברייתא של ר' שימי מבירתא דשחורי נאמח מאחרת מדברייהם.

דברי ר' חזקיה ור' חזקיה בירושלים והסתם ב"ל. מאידך ר' לוי עסק לכחמילה במד"ז כפי שמובנה מהירושלמי כאן. כעבור זמן דברי ר' יוסי ור' יוחנן הועברו מסגולה לרי"ה 104 וצורפו לדברי ר' לוי אולם ריב"ל לא הועברו כי דברי ר' יוסי ור' לוי לנישא הספציפי של עשרה פסקים ש"בביה"ב". בתקופה מאוחרת דברי ר' לוי הועברו למגילה בארבעה נוסחים של אותה מסכת. 105 והרי השתלשלות הענין בצורה גורפיה:

104. ויש הוכחה משתיקה שר' יוסי ור' יוחנן לא אמרו את דבריהם לכחמילה בקשר למד"ז כי בסוגיא המקבילה בירוש' ר"ה יש הודעה של ר' לוי ועוד שתי זעות אבל אין זכר לדעות של ר' יוסי ור' יוחנן. קשה להניח שהובלי הביד את הדעות הארצישראליות האלה בקשר למד"ז ואילו הירושלמי לא הביד אותם.

105. לעוד העברה מורכבת כזאת השרה אברהם ווייס, מחקרים בתלמוד, ירושלים, תשל"ה, עמ' 187.

106. ועכשו יצא לצור ספור של נח עסינח, עריכת מסכתות והיא זו בהעברה זאת בעמ' 229-230. ברם שיטתו מבוססת בעיקר על איזה "כנגד" מתאים יותר לנושא הנדון וראינו לעיל (בהערה 92) שלרוב אין קשר בין ה"כנגד" והנושא הנדון. לכן עדיף לעצוב סברה זו ולהסביר העברה שכזאת על פי רייון מעסיק בשתי הסוגיות.

בכ"י ג 22 יש שימוש מיוחד במונח זה כפי שראה שוב להלן 4. הטופר השתמש ב"חנן רבנו" להצגת פייסקא אך רק כשהפייסקא מופיעה מייד לאחר משנה שלימה במקומה. הסיבות לכך אינן נהירות די הצורך. הוא נראה רצה להזגיש שמדובר בפייסקא ולא בהמשך של אותה משנה.

שורה 3] הני עשד כנגד מי

הרמב"ן דן בשורה זאת בדרשמו לר"ה ואלו דבריו: 5 ודן הגרסא שאמר 'הני עשד כנגד מי' היא גרסת הגאונים וכל חכמי ספרד, אבל בהוספות גורסין 6 'הני עשד מלכיות' כנגד מי והקשו: 'חיסה אמאי לא זייק אזכרונה ושופרות כנגד מי' והביאו הגדה ירושלמית⁸ לחץ אותה בדוחק ואינו אלא טעות סופרים בנוסחאות שלהם⁹ ואמנם כשתמיינים בש"ג לטוגיותינו מגלים שיש שתי גרסאות עיקריות: האחת 'הני עשד/ה מלכיות כנגד מי' כמו חוספנות הנ"ל והשנייה 'הני עשד/ה כנגד מי' כמו הרמב"ן.

גירסא ל' היא שיבוש כי יש בה חרתי זטחתי - או שחפשיים אממחא ל"כל הני עשד" או שחפשיים אממחא ל"עשד מלכיות" בלבד.¹⁰

4. בש"ג ובמדור הנוסח ולהשוו לטוגיא ט"ז, שורה 3.

5. מחד' שעוועל, עמ' רמ"ה - רמ"ו; מחד' שווארץ, עמ' 54.

6. דבריים אלה לא נמצאים בשום קובץ של חוספות לר"ה שהגיע לידנינו וחבל על דאבדו. על החנויותינו הגדולה של הרמב"ן בנוסחאות מדויקות ראה יצחק אונא, רבי משה בר נחמן - הרמב"ן, ירושלים, תשל"ז, עמ' 28 ותהי. שעוועל, רבינו משה בר נחמן, ירושלים, תשל"ד, עמ' קי"א, הערה 23.

7. והזגשה שלי.

8. הכוונה כנראה לטוגיות הירושלמית כאן שהנאנו לעיל במדור הפירוש סמוך להערה 26. היא מחפשת טעמים גם לעשרה זכרונות וגם לעשרה שופרות. והשורה לר"ן על הר"ף ד"ה "מתני' אין פוחתין מעשרה מלכיות" שגם משוה את סוגיותינו לירושלמי בקשר לגירסא כאן.

9. הרמב"ן כאן נאמן לדעת הספרדים שגירסאותיהם טובות יותר מגרסאות האשכנזים. ראה מראי מקומות אצל, LONDON, 1958, H. J. ZIMMELS, ASHKENAZIM AND SEPHARDIM, P. 137, N. 1 ו-1 ואצל טגל, מגילה, עמ' 213, ראש הערה 1.

10. בעל דק"ס, עמ' 93, אות ב' מציע לחקן ע"פ ביט"ב: "מעשרה מלכיות [וכו'] (כל) הני עשד וכו" ופרופ' דימיטרובסקי מציע בהערותיו לרשב"א (טור רי"א, הערה 94) למחוק "מלכיות". כלומר שניהם הזגישו שיש כאן הרכבה של שתי גירסאות אחרות.

טוגיא י"ב - מדור הנוסח והלשו

שורות 1, 2, 3] מעשד מלכיות... מעשד מלכיות... הני עשד... במילים אלה וכו' בבכתי "מעשד מלכיות" בטוגיא י"ג, שורה 8 בבכתיא יש שתי גרסאות עיקריות: "עשד" ו"עשרה".

למרות החפוצה של הגירסא "עשרה" אין ספק שהגירסא הנכונה היא "עשד מלכיות". כד משמע מפיה"מ להרמב"ם לר"ה "אלו העשד והעשרה ר"ל עשרה פסוקים וכז"ו וכד פירש ר' שלמה באמבערגער אחד מהמחזירים של אותו פירוש:

"מ"ש ברוב ספרי הדעות: 'אלו העשרה ועשרה' אין לו מוכן והנכון בגרסת הכ"י ודפוס נאפולי: 'אלו העשד והעשרה' ור"ל כיון שחבת מלכות משמשת בלשון נקבה דקדקו בלשון המשנה וכחבו עשד מלכיות ואח"ל עשרה זכרונות ועשרה שופרות כי שניהם משתמשים בלשון זכר על כן פירש רבנו שצ"ן עשד וכו' עשרה ר"ל פסוקים."¹

ובאמת ברור ש"מלכות" היא לשון נקבה. למה אם כן טעו הרבה מעתיקים במשנה, בפייסקא, בגמרא, ובבכתיא בטוגיא י"ג וכחבו "עשרה מלכיות"? אין ספק שהטעות נבעה מגדרה. קשה לכתוב "מעשד מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות" ולכן הרבה סופרים כתבו "מעשרה" שלש פעמים. אבל נוסחתיים דווקמים כגון ג' 5, ה, ר"ה, חומב"ס, ומשנה כ"י ק הקפידו לכתוב "עשד מלכיות" בהחלט לכללי הדקדוק.

שורה 2] גמ...²

בג 22 במקום "גמר" או "סתני" כתוב "חנו רבנו". אין כאן ט"ס כי אם גירסא

חשובה. מהר"ן אפשטיין כבר הראה² ש"ה"י היא אחד מהנוסחים הקיימים להצעה פייסקא

הן בכתיב יד והן בדפוסים. לפנינו, אם כן, דוגמא עתיקה לתופעה נדירה זאת.³ ברם

1. פירוש המשנה להרמב"ם, מחד' באמבערגער, עמ' 257, הערה א. ודומה שבעל ש"ג במשניות דפ' וילנא שיער אומר דבר מדעתו מבלי לראות כי"י של פיה"מ להרמב"ם - עיי"ש.

2. מצוא, עמ' 900-903.

3. לעוד דוגמא בפירקין ראה טוגיא ח' א = דף ל' עיי"ב ואפשטיין ה"ל עמ' 901.

מאייד, גירטא ג' מטכיתה בעיקרה עס גירטא ב' אלא שראשוניס אלה הזסיפן את החיבה
"פסקים" בתור פירוש.¹¹

גירטא א' בלי טפק עתיקה כי היא מופיעה בכ"י ג' 5 וברוב כה"י, ברם אף על פי
כן יש הרבה סיבות לכך את גירטת ב', דהיינו גירטת הרמב"ן:
1. היא דומה לגירטת ה', וכ"י 22 שומרה לדוב על גירטת קצרה, פשוטה ועתיקה.
2. היא הגירטת של רבינו חננאל, "הגאונים" (לפי הרמב"ן). רוב חכמי ספרד, ור'
משולם ב"ר משה החכם האשכנזי הקדום.

3. קשה להניח שבעל הגמרא שהזסיף את השאילה הסתמיה היה סבור שרבי לוי וכו' באו
להצדיק את עשר המלכות בלבד.
4. בדרך כלל הגירטת הקצרה היא המקורית כי המעתיקים נהגו להזסיף ולא לגרוע.
5. יש הוכחה חיצונית חזקה מאד שגירטת הרמב"ן היא הנכונה יותר, כשבדוקים את
כל הטוגיות במלמד הנבלי מהשיפוט הזה של "הני כנגד ה"2 מגלים שבכל הטוגיות
המוטבות ישר על המשנה כמו הטוגיא זידן השאילה היא "הני מטפן פלוני כנגד מי" בלי
להזכיר את נושא השאילה כי הנושא נמצא במשנה הטמונה.¹³ מאידך, כשהענין עולה
בעלמא השאילה כוללת את הנושא.¹⁴ זאת אומרת שצורת טוגייתנו מתייבת שהגירטת
המקורית היא "הני עשד כנגד מי" בלי להזכיר את הנושא.¹⁵

11. אולם אפשר שזאת אשגרה מהמקבילה במגילה כ"א ע"ב - ראה ש"ג ממגילה כשה"ג
מיד לאתר שורה 3.
12. על סוגיות אלה ראה לעיל במדור הפירוש, הערה 32.
13. הטוגיות נמצאות בסנהדרין י' ע"ב (ומשם הועברה למגילה כ"ג ע"א), ברוב כ"א
ע"א, מגילה כ"א ע"ב = מגילה ל"ד ע"א (ומשם הועברה ל"ה ל"ב ע"א למטה), וערכין
י"ג ע"א, אמנם בגירטת ע"ר ע"א כתוב "הני חמישה ענניין כנגד מי" למרות שזה
מוסיף על המשנה שם בז" ע"ג ע"ב אבל אפשר לחרף שהגירטת שם היא "הני כנגד
מי" כמו שהיא בכ"י שם (לפי דק"ס אות מ') ו"חמישה עינוניין" נוסף מפני שבמשנה
יש ששה עינונינים - עיי"ש בתוספות ד"ה "הני חמישה".

14. הטוגיות נמצאות בברכות כ"ט ע"א (שלב סוגיות), פסחים ק"י ע"א, סוכה נ"ה
ע"ב, מגילה כ"ג ע"א ("ששה זיוה"כ" - זה קשור למשנה ב"ב ע"א אבל זה ציטוט של
שאלת יעקב מינאה שנשאלה בצורה עצמאית), ושם מ"ט ע"ב.
15. או אפילו "הני כנגד מי" כמו בכ"י ג' 22 כאן, בערכין י"ג ע"ב, ובגומא ע"ר ע"א
(לפי כ"י ט"ב).

נותר לנו לברר שתי שאלות: א) למה הכניסו את המילה "מלכות" לשאלה ב) למה
גירטת זאת נמצאת במקום נזכרים ספרדיים כגון כ"י, ר"י אבוהב, ורשב"ץ ובניגוד
לעדוהו של הרמב"ן על גירטת "כל חכמי ספרד"?

א) הרמב"ן טען שגירטת התוספות "אינו אלא טעות סופרים בנוסחאות שלהם" אולם אין
הוא מטביר א"כ הטופריים טעו בזה אם הגמרא עוסקת במז"ל ולא רק במלכות, יתכן
כמובן שהם נגודו אחר הפיסקא: "אין פותחין מעשד מלכות" < הני עשד מלכות כנגד
מי". ברם גירטת התוספות מופיעה גם בנוסחים שבהם אין פיסקא כנגד ג' ו 5. ושם
במקרים אלה אפשר למצוא את הסיבה לגירטת "עשד מלכות" דוקא באותה "הגדה
ירושלמית" המובאת ע"י התוספות, דהיינו בסוגיית הירושלמי על אחר, שם נאמר
(בכ"י ל'): "אין פותחין מעשד מלכות" - כנגד עשד קיולוסין שאמ' דוד הללויה
הללו אל בקדשו הללוהו בקיע עוזו כולי עד כל הנשמה מהלל יה הללויה" מעשד
זכרונות' כנגד...". כמובן ההטבר הראשון בירושלמי דומה לרבי לוי בבבלי ואולי
"תיקנו" את הבבלי על פי הירושלמי ולכן הוסיפו את המילה "מלכות" לשאלה.¹⁶

ב) הרמב"ן כמובן המכוון רק ל"כל חכמי ספרד" שחיו לפני רבאמה גירטת זו נשמרה
אצל מלמדייו כגון הרשב"א ואצל מקורביו כגון רבינו עזרא, מאידך כל הנוסחים
הספרדיים שגורסו "מלכות" כמו תוספות נחמכו אחרי הרמב"ן ונראה הושפעו מרמח
בעלי התוספות, השפעת בעלי התוספות חדרה לספרד בימי הרמב"ן - כפי שמובח מדברי
הרמב"ן בעצמו כאן - ומימי הר"ש ואילך חכמי ספרד נעשו כמעט כפופים לחכמי אשכנז
וצרפת, י'.

שורות 4, 4א הלולין
נראה סיוס הרבים ים-יין הוא נושא רחב הראוי לחקור בפני עצמו, אבל ראוי בכל זאת
בהקשר זה לעמוד על השיטות העיקריות של החוקרים. יש להדגיש שרוב החוקרים זנו
בסוגיא זאת בקשר למשנה בלבד, אפשריין טען שהכתיב ייין רגיל

16. ברם יהא ההטבר אשר יהא, גירטת הרמב"ן יותר נכונה מגירטת תוספות מהמעטים
שמנינו לעיל.

17. ראה ווייס, דוד"ד, חלק ה', ע"ג 3 ואילך וציטטים (לעיל, הערה 9) ע"ג 25-24.

ושמא הסבר זה חקף לא רק לגבי כ"י לייזון כי אם לגבי כל כ"י. כל סופר נהג בסיומי ה"ש-י"י כטוב בעיניו אבל לעתים העתיק סיומנים אלה מן כתיב"י שהיה מונה לפניהם. ואמנם, הדוגמא שלפנינו ממאימה להנחה זאת. כתיב"י האיורפאים גורסים "י"ם ואילו כ"י: האשכנזי גורס "י"י". מאיזד ג' 5, ה גורסים "י"י" ואילו ג' 22 המזרחי גורס "י"ם". יתר על כן, יש הוטר עקביות במחזק כמה נוסחים בין שורה 4 לשורה 4א: כ"ס - היילוליים/היילולין ומחז"ו כ"י"ש - היילולין/ היילוליים.

שורה 4 [דזד

בכ"י ג' 22 בחזק "דזיד" בכתיב מלא, כתיב הלא שכיח בקטעי גניזה של הבבלי והכתיב "דזיד" נמצא בקטעי גניזה אחרים.²⁵ כתיב זה גם שכיח בספרי המקרא המאוחרים ובמגילות מדבר יהודה.²⁶

שורה 4 [חלין

לכאורה יש כאן שיבוש ברוב הנוסחים כי "חחליים" נגזר מ"חחלה" כמו ש"תפלין" נגזר מ"תפלה".²⁷ ולא הוא, המילה "חחליים" מופיעה שבע עשרה פעם בחלמוד הבבלי²⁸ ועד כמה שיכולתי לבדוק הכתיב "חחליים" אינו נמצא בשום כ"י של מקומות אלה.²⁹ בכתיב היד תמיד כתוב "חיליים" או "חליים". יתר על כן חופעה זאת איננה מוגבלת לכבלי. כשבבדוקים כ"י"י של המשנה, היירושלמי, ב"ר, וריק"ר מגלים שגם במקורות אלה

25. ראה פריזמן, שירי, עמ' 18 ושם. שעכשור וששורן סינגער, קונטרסים מחלמוד בבלי כריחיות וחלמוד ירושלמי ברכות, מאנסאברגיגיא, חרנ"ה עמ' 4 (שליש פעמים). חקטע השני נחקק בשנת 1129.

26. ראה הספרות אצל פריזמן, שם, הערה 44 וכן ראה אבי הררביץ, בין לשרן לשרון ירושלמי, חש"ב, עמ' 18, הערה 13 והספרות שם.

27. ראה מג. סגל, מבוא המקרא, ירושלמי, חש"ב 9 עמ' 14, הערה 27 ונחום סרנה, נ, כרד 13, סור 1305.

28. לפי אוצר לשון החלמוד, כרד י"א, עמ' 834 וכרד מ', עמ' 22.

29. בדקתי בדק"ס ובמהדורות אחרות עם ש"ג בכל מקום חוץ מקדושין ל" ע"א ששם בדקתי בכ"י.

ומדובה ביחוד בכ"י משנה ישנים" ורשם הרבה דוגמאות בכ"י המעולה ואף בדפוס נפוצים.¹⁸ גם גולדברג בשעתו העדיף את הכתיב "י" ע"פ כ"י ק למסכת אהלות.¹⁹ אולם לאחורונה קמו עוררים על הנחה זאת. גולדברג בעצמו כתב בחש"ל²⁰: "בעיון מדויק בכ"י" (ובמיוחד: במסכת שבת), וכן בכ"י פאנמה ועוד, נראה בדרך כלל שכל כ"י הקרוב יותר לנוסח ארץ ישראל משתמש יותר בסיומנים".²⁰ בדומה לו שיער פוקס על סמך מימצאיו במשנה טובה ש"לכאורה אפשר היה להעלות על הדעת שלפנינו חילופי מסודות בכתיב בין ארץ ישראל ובבל, כשהכתיב בכתיב יד מעוליים במשנה הוא "י"ם" וכתיב יד המשנה בבבלי "י"י".²¹ אבל הוא עורש ש"כל הענין טעון בדקקה נוספת".²²

אולם יתכן שיש הסבר אחר פשוט יותר לתופעה ים-י. אולי היא איננה נובעת מחילוף עתיק בין בבל ל"א אלא מהגורליו האישיים של כל מעתיק ומעתיק. סוגל כתב לפני חמישים שנה: "שתי צורות אלו משמשות בערבוביה, ויש חילופים רבים בשימוש בנסחיות שונות וגם באותה נוסחה, הכל לפי רצונו של המעתיק". ובאותה הערה הוא אף הסתייע בכ"י.²³ לאחורונה ישראל צבי פיניטורד סיפק "הנא ומסייע" לשיטה זו במאמרו המקיף על המשנה שלפני ירושלמי כ"י לייזן. ואלו דבריו:

"י" יחזאל [=המעתיק של כ"י לייזן] נוטה להחיר את סופיות הריכזי "י"ם שבכ"י"פ [של המשנה] ליי"י...כאן לפנינו ספר שרבים מסיימי הנ"ל שבו הם מעשה יד המעתיק וסיימי המי"ם הם מורשה מן הספר שלפניו".²⁴

18. אפשטיין, מבוא, עמ' 1208, 1228-1229. הציטוט לקוח מעמ' 1228. והשוה קוטשר, לשרוננו ל"ב (חש"ל), עמ' 103, בהערה לשורה 7 = מחקרים; עמ' תנ"ה.

19. גולדברג, אהלות, עמ' י"ח. סגל, אאאאאא, עמ' 126 הדגיש שהסיימנים "י"י איננו נרבע מהשפעת הארמית. לדעתו זהו הסיימנים המקורי יותר כי הוא נמצא ברוב השפות השמיות ונפוץ גם במקרא. מאידך, הוא ממשיד, יתכן שנהרבה מקרים המעתיקים בו הושפעו מן הארמית.

20. גולדברג, שבת, עמ' ל"ו.

21. פוקס, טובה, עמ' 253. והשוה הגר"ש ליברמן ז"ל, היירושלמי בפשוטו, ירושלמי, חר"ה, עמ' כ"ב שביירושלמי הכתיב השכיח היה "י"י".

22. פוקס, שם.

23. סגל, יקדוק, עמ' 90 והערה 1.

24. חרביץ מ"ה (חש"ל), עמ' 205 = מסודות ונוסחאות בחלמוד: מהקריים, רמת גן, חש"ה, עמ' 40. חרתי נחזנה למור"ר פרוש' שם פריזמן שהפנה אותי לקטע זה.

שורה א4 הלולין

ניקוד זה מופיע אך ורק בכ"י ג' ואפילו שם רק בשורה תזאה ולא בשורה הקודמת. לכאורה יש כאן ט"ס ולא היא. חילוף כזה בין חיריק לט"ל והיפוכו מופיע במקומות בודדים בכ"י וקטעי גניזה של הספרות החלמודית ואלו הן:

- 1) משנה שבת ב"ה: שְׁשֹׁן = שִׁשֹּׁן
- 2) בבלי תגיגה ט"ו ע"א למעלה: חושיננו = חוששיננו = חוששים אנו
- 3) משנה ברכות פרק ח' ועוד בכ"י: חֶלֶל הַיְזָעֵל = חֶלֶל

יש כנראה שתי דרכים להטביר את התופעה הזאת:

א) כידוע, בניקוד הבבלי ובניקוד החימני אין סגול בכלל. 39 במרוצת הזמן הניקוד הטברייני התחיל להדור לתוך הניקוד הבבלי אולם המנקיטם הבבליים והחימניים לא ידעו לכבש את הסגול ולכן השתמשו בו שלא כהוגן. לכן יש הרבה מקורות שבהם הסגול משמש בתור פתח. 40 אם כן, יתכן שהניקוד של ג' השתמש בסגול בתור חיריק בהן בדוגמאות 2-3 לעיל. 41

35. ראה לעיל במדור זה, שורה 4, א4 לדיון במילה "הילולין".

36. קטע גניזה TS NS 329.356 = שלמה מורג, "חשניות מן הפרק ינמה מדיקין, בשני כתבי-יד של גניזה קאהיר", חקרי מורה לזכר דוד צבי בנעט, ירושלים, תשל"ט, עמ' 114.

37. קטע גניזה TS F2 (1), 204 = שלמה מורג, "חשניות = חוששים אנו", לשוננו ט"ז (חש"ט), עמ' 37-42.

38. גרלדברג, אולות, עמ' י"ט ועמ' כ"א למעלה; יחזקאל קושטר, "לשון חז"ל", ספר חנוך ילון, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 257 = מחקרים, עמ' פ"ה.

39. לניקוד הבבלי ראה י. ייבין, סטורח הלשון העברית המשוקפת בניקוד הבבלי, כרך א' ירושלים, תשמ"ה, עמ' 56 וי. ייבין, אוסף קטעי המשנה מן הגניזה בניקוד בבלי, ירושלים, תשל"ד, עמ' 12 במבוא. לניקוד החימני ראה יוסף קאפה, "ניקוד, טעמים, ומסורה בחימו", סיני כ"ט (חשי"א), עמ' 101א; שלמה מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 119-121; ר' יוסף עמר במבוא לסחורות החלמוד עם נקודו, ירושלים, תשי"ט; קאהר, עמ' 106, הערה 308.

40. לדוגמאות ראה יהודה רצהבי, "סרדי ניקוד בבבלי בכח תורה (חאג') חשני", סיני ט"ט (חשל"א), עמ' רל"ז; שמעון שרביט, "העדר ניגוד בין קטע לחולם ובין סגול לפתח (בכתב יד שהגיימו בבליה)", ספר זכרון לחנוך ילון, רמת גן, תשל"ד, עמ' 52, עמ' 9; מורג, "נמה מדיקין" (לעיל, הערה 36), עמ' 113. לעוד דוגמאות השורה להלן סוגיא ט"ז, ש"ג ומדור הנוסח והלשון לשורה 2, הערה 45 ואילך.

41. את ההצעה הזאת החלק מהספרות המובאה כאן שמעתי מפני מו"ד פרופ' שמואל פרידמן, ותודתי נמונה לו אף בזה.

הצורה "חיליים" איננה קיימת³⁰ בכלל כתוב "חיליים" או "חילין". לנסוף יש ראיות חיצוניות חזקות שבתקופת האמוראים הכתיב החידי היה "חיליים". עריות אלה נמצאות אצל שלשה מאבות הכנסייה שחיו בין המאה השלישית לחמישית:

היפולייטוס מרומא שנפטר בשנת 235 מזכיר את ספר $\Theta\epsilon\lambda\lambda\epsilon\iota\sigma$ = חֶלֶל. לפי אוסביוס (נפטר בקיסריה בשנת 339), אוריגינס שנפטר בצור בשנת 254 מזכיר את ספר $\Theta\epsilon\lambda\lambda\epsilon\iota\sigma$ = חֶלֶל. והירודונומוס שחי בא"י משנת 389 עד מותו ב-419/20 מזכיר את ספר $\Theta\epsilon\lambda\lambda\epsilon\iota\sigma$ = חֶלֶל. אי אפשר להכריע איך חכמי א"י הגן את המילה הזאת אבל יוצא

בעליל מעוררות אלה שהכתיב היה "חיליים" כמו שראינו בספרות החלמודית. כתיב זה נבע מהעברת ה"וועה שבא"י השמיטו לעתים את ה"א"ף³² ומתברר מהנדקסה שכתנו שגם בבבל לא ביטאו את הה"א במילה "חיליים"³³.

באשר לגירסת ב' ("חילין" עם נוי"ן סופית), סבור מנחם מורשת שזאת צורה מאוחרת שנבעה מהשפעת הארמית.³⁴ אולם כבר ראינו לעיל שדבר זה אינו מוכח כלל וכלל והוא דרוש עוד ליבון ועיון.³⁵

30. בדקה את כל המקורות המובאים ע"י בן-יהודה עמ' 7675; באמצעולפדיה מקראית, כרך ח', טור 438; במפתח של אלבק לב"ר, עמ' 109; ובדק"ר טהר' מרגליות, עמ' ש"ג. וא"כ ראיתי שהצורה "חיליים" לא מופיעה גם בדוגמאות מכ"י שנסאפו ע"י מנחם מורשת, "ליליונה של משנת ר' אליעזר אז מודש דל"ב מדות", בר אילן י"א (חשל"ג), עמ' 218-219 בהערות 182-183. על פי ממצאים אלה יש לחקן את דברי A. BERLINER, BEITRÄGE ZUR HEBRAISCHEN GRAMMATIK IM TALMUD UND MIDRASH IN JAHRESBEREICHEN 1078-79, P. 11; עמ' 35-36 כי הם ההבטח בעיקר על זפוסטים של הספרות החלמודית.

31. מקורות אלה מובאים בהשורה 2 של עזר סזיני במילון בן-יהודה (לעיל, הערה 30) וע"י נחום סרנה באמצעולפדיה מקראית (לעיל, הערה 30). אבל לפי נחום סרנה בעמ' 10 (ב-1) ה"ל בתורה 27) אוריגינס כתב $\Theta\epsilon\lambda\lambda\epsilon\iota\sigma$ = חֶלֶל. הוגיה שדומה מאד להגיה של היפולייטוס.

32. כגון "דו" במקום "דווא", "יודה" במקום "יהודה", "כיני" במקום "כו ה"א", "יכור" במקום "יכור" מרגליות בארמית הגלילית. לעוד דוגמאות ראה דלמן, דקדוק, עמ' 98.

33. השנה קאהר, עמ' 71. אבל אולי כתיב זה הועבר מא"י לבבל אף על פי ששם בדרך כלל ב"ן היא את הו"א ואם כן מכאן ראינה נוספת שעיקר לשון בבל קרוב ללשון א"י ואבט"ל.

34. במקום הני"ל (לעיל, הערה 30) וראה עס, עמ' 223 לתוספת.

51. אולם חשובה זאת לא מניחה את הדעת כי הגמרא גם פלפלה בדברי ר' לוי גלפי סבורא זאת דב יוסף היה צריך להופיע ראשון. יתר על כן, לשיטתנו דברי אמוראים היו מוגהים פה לפני החוספת הסתמית אז למה רב יוסף הוכנס באמצע פרופ' הלבני מציג תירוץ⁵² על פי כלל אמר שנאמר לראשונה ע"י ר' יהודה ברבי קלונימוס בספרו יחוסי תנאים ואמוראים: "רצילות החלטות כד להמדיים בניי בכל לנני א"י⁵³ ובאמת הרבה חכמים וחוקרים מטכמים לכלל הזה⁵⁴ אולם גם הכלל הזה אינו עוזר במקרה דידן כי בטוויא זאת ובמקבילה במגילה כ"א ע"ב רב יוסף מופיע בין שני אמוראים ארצישראליים ולכן פרופ' הלבני דוחה הצעה זאת.⁵⁵ ברם אם נעדין בשמות בשתי הסוגיות המקבילות נוכל להעלות חידוץ אחד. במגילה הסוד הוא: ריב"ל, רב יוסף ורב יוחנן⁵⁶ ובאן הסוד הוא רבי לוי, רב יוסף, רבי יוחנן. אם כן עלינו לשאול שמה הגירסא "רב יוסף" בערות יסודה והשם המקורי היה שמו של אמורא ארצישראלי. ואמנם כשמעינינו בשה"ג כאן מגלים שברוב הנוסחים ברי"ה כחוב "רב יוסף" וכדומה אבל בבי"ג⁵⁷ העתיק כחוב "ר' יוסי" אלא יתר על כן, אף שבמגילה ברוב הנוסחים כחוב "רב יוסף", הנה בכ"ט כחוב "ר' יוסי" ב"ד חנינא" ובכ"ל כחוב "ר' יוסי"⁵⁷
-
51. ר' מלאכי הכהן כדרכו בקדש כלל את החסבר הזה של ר' משה אבו הציב ביד מלאכי סימן תקמ"ג כשהוא עוסק בשאלות סוד האמוראים בסוגיא.
52. הלבני, עמ' חט"ז, הערה 16.
53. בערך "בר פרי", מהד' מיימוני, ירושלים, חשכ"ג, עמ' ו'ז-י.
54. ראה הספרות אצל פרידמן, מברא, עמ' 393, הערה 67 וראה גם דברי בעל מעדני מלך המונאים ביד מלאכי, סימן תקמ"ג.
55. במקום הנ"ל (בהערה 52).
56. דברי רבי לוי מופיעים רק בארבעה נוסחים במגילה - ראה שו"ג הערות 13-14. איר טפק שזאת העברה מאוחרת מרי"ה - ראה מדור הפירוש ע"י הערה 69 וע"י הערה 105.
- 56א. ברם יש לציין שהקריאה איננה וודאית במאה אחוזים.
57. הלבני, עמ' חט"ז הערה 2* הזכיר גירסא זאת ע"פ דק"ס במגילה ובפירושו למגילה עמ' חצ"ז הערה 1 הוא כנראה קבל את הגירסא "ר' יוסי" ב"ד חנינא" כנכונה.

- במלכו⁴⁵ ונמצאת גם בקטעי גניזה של תקרא⁴⁶ היא נבנה כנראה מתוך רצון לחסוד בתמרי כתיבה ומתוך הנחה שהלומד ידע את המקרא או לפחות פטריקים מסוימים בעל פה.
- סורה [5] (רב יוסי) אמר...
- ביום תרונה על אתר (ד"ה הני) ר' משה אבו הציב עמד על הקושי שבשם הזה: "ומיהו קיל [= קשיא לי] ולא מייתי דברי האמוראים כסודן, ובמתילה הקדים דברי ר' יוסף דאמר כנגד י' הדברים לדברי ר' יוחנן, ור"י קדם לר' יוסף טובאין" גם מר"ד פרופ' דוד הלבני המקשה בשם זה בכחבו: "ר' יוחנן אחרי רב יוסף"⁴⁷ כלומר הם מודעים לכלל שנמצא בין השאר בהליכות אלי של ר' שלמה אלגאזי: "סוד האמוראים מסוד אותם אגמרא כפי קרימתם זה לזה בזמן⁴⁸."
- ובאמת זאת מופעה ודוחה. כד למשל בסנהדרין ח' ע"א-ט' ע"ב ששה אמוראים בבייט באים להסביר את המתקוק במשנה בענין מספר הדיינים הדרושים לדון ב"מציא שם רע". ע"פ דק"ס יוצא שהם מופיעים בסוד הזה: עולא, רבה, אביי, רב פפא, רב אשי, ורבינא,⁴⁹ כלומר מן המקודם אל המאוחר.⁵⁰ לכן תמוה הדבר שבסוגיא זאת רב יוסף המאוחר מופיע לפני ר' יוחנן הקודם. ר' משה אבו הציב בעצמו משיב "דהנהי דברי ר' יוחנן לכסוף משום דבעי לפלפל על ידהם" יריאמר דבראשית ט'
-
45. תמונה הוא "בסדרוגין", - ראה גיטין ס' ע"א = יומא ל"ז ע"ב-ל"ח ע"א ורשיי בירומא, אולם לפירוש אחר של מונח זה ראה תשובות הרמב"ם, מהד' בלאו, כרך ב', ירושלים, חש"ד, סימן רס"ח, עמ' 512.
46. דוגמא קיצונית פורסמה ע"י גרינבארד: JQR OS, VOL. VII (1895), p. 363. עמ' 564-568.
47. תלבני, עמ' חט"ז, הערה 2*. הוא כנראה לא ראה את היום מרונה.
48. מהד' איזטיר, 1663, סימן תר"ד וראה גם J. KAPLAN, THE REDACTION OF THE BABYLONIAN TALMUD N.Y., 1983, p. 80: "THE SIMPLEST AND MOST COMMON ORDER IS CHRONOLOGICAL."
49. מר"ד פרופ' הלבני העירני כי זה לא דוקא רבינא האחרון בדרך השביעי כי רבינא הראשון בדרך כלל נזכר אחר תלמידיו רב אשי. מכל מקום, יתר הדוגמא במקומנו עומד.
50. לעוד דוגמאות מאלפות של סידור ברורולוגי ראה ב"ב ע"ב - פ"ד ע"א ודברי מר"ד פרופ' שמא פרידמן בתרבי"מ (חש"ל"א), עמ' 422; ופסחים ק"ג ע"א בגמרא, רשב"ם, ומוספות ודברי מר"ד פרופ' דוד הלבני על אחר, עמ' תקס"ג, הערה ו.

- 1) בברכות כ"ו ע"א כתוב: "איני והאמר רב יוסף בר' חנינא ביה הכסא שאמר" וכו'. אין ספק שזהו שיבוש ובאמת בתמישה נוסחיה ונמקבילה בשבט י' ע"א כתוב י"י יוסי בר חנינא⁶¹.
 - 2) בזבחים י"ח סוף ע"ב כתוב: "אמר רבי יוסף ברי חנינא דבר העולה מן הקרקע וכו'". אבל בששה נוסחים כתוב כהוגן: "י' יוסי ברי חנינא וכדומה".^{61א}
 - 3) האמורא הארצישראלית ר' חמא בר יוסי (דור ב') נקרא לעתים ר' חמא בר יוסף.^{61ב}
 - 4) בסנהדרין קי"ב ע"א למטה כתוב: "בעי רב יוסף אבל ביד רמה לסנהדרין שם ובמקבילה בעריין ז' ע"ב כתוב "בעי ר' יוסי בר' חנינא".
 - 5) בבב"ק פ"ג ע"א כתוב: "וא"ר יוסי [ב]בול לשון ארמי למת"י אולם בויק"ט שם (עמ' 186, אות ק') ובמקבילה בסוטה ט"ט ע"ב יש הגירסא הנכונה "רב יוסף"⁶².
- אם כן, החילוף בין ר' יוסי ורב יוסף בכלל, ובין ר' יוסי ברי חנינא ורב יוסף בפרט, מצוי הוא ויש רגליים להניח שזאת הטעות שנפלה בסוגיא שלנו ובמקבילה
-
61. לפי דק"ט לברכות, עמ' 130, אות ג'.
 - 61א. לפי דק"ט לזבחים, עמ' 30, אות ח'.
 - 61ב. ראה סנהדרין ט"ז ע"א ודק"ט שם, עמ' 28, אות פ'; ואלבק, מגוה לחמוריד, עמ' 182.
 62. ויחכן שיש עוד סוגיא עם הטעות רב יוסף במקום ר' יוסי ברי חנינא. למדנו בברכות כ"ח ע"ב (אני מתקן ע"פ דק"ט שם): "הני י"ח כנגד מיז' אמר הלל בריה דר' שמואל בר נחמני (א"י דור רביעי)...רב יוסף אמר (בבב"ל דור שלישי)...ל' תנחום אמר ריב"ל (א"י דור ראשון) וכו'". ובמשך בדברי סתם החלמוד "ולר' יוסף כנגד" אין גירסא "יוסי" בכתה"י על אמר (בכ"מ וכו' פריט: "רב" (1) בלבד ובכ"י פרינצי ואוקטופוד: יוסף) אבל אם נגיה ע"פ סברא לר' יוסי בר חנינא (א"י דור שני שלישי) חצא מחלוקת א"י כדונולוגיה מן המאוחר אל המוקדם, ויש אסתמא לחיקון כזה. בכל המקבילות לסוגיא זאת הוסמות ב"מסורות המוספתא" למוספתא ברכות ג'כ"ה לירמיה, עמ' 17 רק אמוראי א"י מהווכחים על "הני י"ח כנגד מיז' יתר על כן, דעת ר' יוסף בבבלי נמצאה גם בויק"ר א"ח" (מה"ד מרגליות, עמ' כ"א) נטחם ואף זה סימן שמקור המאמר בא"י.
- בודאי בזיקה שיטתית של ר' יוסף ר"ד' יוסי ברי חנינא" בבבלי הייתה מעלה עוד דוגמאות רבות של תופעה זאת.

זאת הגירסא המקורית היא פרוחה את הבעיות שהעלינו. במגילה יש מחלוקת בין אמוראים ארציסאליים, ריב"ל ר' יוסי ברי חנינא ור' יוחנן, ובר"ה יש מחלוקת שלשה אמוראים ארציסאליים, ר' לוי ר' יוסי ברי חנינא ור' יוחנן. בנוסף על בירושלמי המקביל לנבלי מגילה⁵⁸ נטעם של ר' יוסי מופיע בפיו של חזקיה, אמורא ישראל בדור הרביעי והתמישי. גם עובדה זאת מחזקת את הגירסא "ר' יוסי ברי יוסף" או "ר' יוסף". אמנם במגילה הסוד עדיין איננו כדונולוגי כפי ר' יוסי ברי יוסף צעיר יוחנן מר' יוחנן אבל יחכן שבעל החלמוד העביר את דברי ר' יוחנן כדי לפלפל בהם או שמה הדבר קשור לחולדות הסוגיא בשני המקומות.⁵⁹

לנו לשאול אם זה שינוי רגיל או סביר, במיוחד כשברוב הנוסחים בשני המקומות רסא היא "רב יוסף". מהר"ן אפטייין כבר הוכיח שיש חילופים רגילים בשמות גימ', אולם תופעה זאת קיימת גם בקשר לשמות האמוראים כפי שנראה מיד. רז"ף; שבירושלמי לעתים כתוב ר' יוסי במקום רב יוסף וכן מציינו השעות להיפך שבהן יוסף במקום רבי יוסף והוא מסיים ש"י ידיעה זו "נצא בקצת מקומות מחרגה קי"ט. ובאמת גם בבבלי החילוף בין רב יוסף ור' יוסי מצוי. להלן חמש

ואת לכו':

הקטע הובא במלואו לעיל במדור הפירוש בפנים ע"י הערה 21.

ראה לעיל במדור הפירוש בפנים ע"י הערה 69 ואילך. מכל מקום אף אם הסוד כל החכמים האלה חזו בא"י.

מבוא, עמ' 1162-1207.

מבוא הירושלמי, דף ק"ג ע"א. יש עוד חילופים כאלה בין הירושלמי והבבלי מקורות א"י גופם. לדוגמא, "יזוסף בריה דרבי יוחנן בן לוי" בבבלי סוכנה ה/יזוסף בריה דרבי יוחנן - ראה אלבק, מבוא לירושלמי, עמ' 186; אוצר ה/החלמוד בבלי, כרך ג', עמ' 876; ואוצר השמות לירושלמי, עמ' 342. על דף "רב הונא בשם ר' (יוסי) [יוסף]" במקורות א"י גופם ראה משה בר, מרביץ נ"ח ר"ד, עמ' 532, הערה 37 והספרות שם ועמ' 534, הערה 47.

הו"ו⁵¹, אולם חשובה זאת לא מניחה את הודעה כי הגמרא גם פלפלה בדברי ר' לוי ולי: טברא זאא רב יוסף היה צריך להופיע ראשון. יחד על כן, לשיטתנו דברי האמוראים היו מונחים פה לפני החוספת הסתמית אז למה רב יוסף הוזכר באמצעי פרופ' הלבני מציג תירוץ⁵² על פי כלל אחר שנאמר לראשונה ע"י ר' יהודה ברבי קלונטוס בספרו יחזסי תנאים ואמוראים: "דגילות המלמוד כד להקדים בניי בכל לנני א"י⁵³ ובאמת הרבה חכמים וחוקרים מטביעים לכלל הזה⁵⁴ אולם גם הכלל הזה אינו עוזר במקרה דידן כי בסוגיא זאת ובמקבילה במגילה כ"א ע"ב רב יוסף מופיע בין שני אמוראים ארצישראלים ולכן פרופ' הלבני דוחה הצעה זאת⁵⁵ ברם אם נעיינ בשמות בשתי הסוגיות המקבילות נוכל להעלות חידוש אחר. במגילה הסוד הוא: ריב"ל, רב יוסף ורבי יוחנן⁵⁶ וכאן הסוד הוא רבי לוי, רב יוסף, רבי יוחנן. אם כן עלינו לשאול שאל הגריסא "רב יוסף" בטעות והשם המקורי היה שמו של אמורא ארצישראלי. ואמנם כשמעיינים בשו"ג כאן מגלים שבגוב הנוסחים בר"ה כחוב "רב יוסף" וכדומה אבל בר"י: 22 העתיק כחוב "ר' יוסי"56 יחד על כן, אף שבמגילה ברוב הנוסחים כחוב "רב יוסף", הנה בכ"ה כחוב "ר' יוסי" בר"י חנינא" וברבי"ל כחוב "ר' יוסי"57

51. ר' מלאכי הכהן כדרכו בקודש כלל את ההסבר הזה של ר' משה אבן הרזב ביד מלאכי סימן תקמ"ג כשהוא עוסק בשאלה סדר האמוראים בסוגיא.

52. הלבני, עמ' חט"ז, הערה 16.

53. בערך "בר פזא", מהד' מיימון, ירושלים, חשב"ג, עמ' ו'ז-ו'.

54. ראה הספרות אצל פרידמן, מבוא, עמ' 398, הערה 67 וראה גם דברי בעל מעדני מלך המובאים ביד מלאכי, סימן תקמ"ג.

55. במקום הר"ל (בהערה 52).

56. דברי רבי לוי מופיעים רק בארבעה נוסחים במגילה - ראה שה"ג הערות 13-14. אין ספק שזאת העברה מאוחרת מר"ה - ראה מדור הפירוש ע"י הערה 69 וע"י הערה 105.

57. הלבני, עמ' חט"ז הערה *2 הזכיר גריסא זאת ע"פ דק"ס במגילה ובפירושו למגילה עמ' תצ"ז הערה 1 הוא כנראה קבל את הגריסא "ר' יוסי בר"י חנינא" כנכונה.

תלמוד⁴⁵ ונמצאת גם בקטעי גניזה של המקרא⁴⁶ היא נובעה כנראה ממוד רצון לחסוד תמרי כתיבה וממוד הניחה שהלומד יזע את המקרא או לפחות פסוקים מסוימים בעל פה.

וה [5] [רב יוסף] [ר' יוסי] אמר...
 יום תרועה על אחר (ד"ה הני) ר' משה אבן חניב עמד על הקושי שבשם הזה: "ומיהו יל [= קשיא לי] ולא מייחתי דברי האמוראים כסודן, ובתחילה הקדים דברי ר' יוסף אמר כנגד י' הדברות לדברי ר' יוחנן, ור"י קדם לר' יוסף טובאין" גם מר"ד פרופ' רד הלבני המקשה בשם זה בכתבו: "ר' יוחנן אחרי רב יוסף ק"י⁴⁷ כלומר הם מודעים כלל שנמצא בין השאר בהליכות אלי של ר' שלמה אלגאזי: "סדר האמוראים מסוד אחר נמצא כפי קדימתם זה לזה בזמן⁴⁸."

כאמת זאת תופעה רווחת, כך למשל בסנהדרין ה' ע"א-ט' ע"ב ששה אמוראים בבליים גים להסביר את המלומד במשנה בענין מספר הדיינים הדרושים לדון ב"מוציא שם רע".
 פ דק"ס יוצא שהם מופיעים בסדר הזה: עולא, רבה, אביי, רב פפא, רב אשי, רבינא,⁴⁹ כלומר מן המוקדם אל המאוחר.⁵⁰ לכן תמוה הדבר שבסוגיא זאת רב יוסף האחר מופיע לפני ר' יוחנן הקדום. ר' משה אבן חניב בעצמו משיב תניה דברי ר' יוחנן לכוסוף משום דבעי לפלפל עליהם 'ויאמר דבראשית ט'

 45. המונה הוא "בסדר גיטין ט' ע"א = יומא ל"ז ע"ב-ל"ח ע"א ורש"י יומא, אולם לפירוש אחר של מונח זה ראה תשובות הרמב"ם, מהד' בלאו, כרד ב', ושל"ס, חש"ד, סימן רס"ח, עמ' 512.

46. דוגמא קיצונית פורטמה ע"י נויבארד: : דוגמא OS, VOL. VII (1895), P. 363
 אה דברי מ. פרידלנדר שם, עמ' 564-568.

47. הלבני, עמ' חט"ז, הערה *2. היא כנראה לא ראה את היום תרועה.

48. מהד' איזמיר, 1863, סימן תר"ד וראה גם J. KAPLAN, THE REDACTION OF THE BABYLONIAN TALMUD N.Y., 1933, P. 80: "THE SIMPLEST AND MOST COMMON ORDER CHRONOLOGICAL."

49. מר"ד פרופ' הלבני העירני כי זה לא דקא רבינא האחרון בדרך השויעי כי יצא הראשון בדרך כלל נזכר אחרי תלמידו רב אשי, מכל מקום, יחד הדוגמא במקומו מו.

50. לערך דוגמאות מאלפות של סידור כרונולוגי ראה ב"ק פ"ג ע"ב - פ"ד ע"א ודברי י"ד פרופ' שמש פרידמן במרביץ ט' (חשל"א), עמ' 422; ופסחים ק"ג ע"א בגמרא, וב"ס, ומספחות ודברי מר"ד פרופ' רד הלבני על אחר, עמ' תקס"ג, הערה 1.

- 1) בגברות כ"ו ע"א כחוב: "איני והאמור רב יוסף בר' חנינא בית הכסא שאמרו" וכי'. אין ספק שזהו שיבוש ובאמת בחמישה נוסחים ובמקבילה בשבת י' ע"א כחוב י"ד יוסי בר חנינא⁶¹.
 - 2) בגברות י"ח סוף ע"ב כחוב: "אמר רבי יוסף ברבי חנינא דבר העולה מן הקרקע וכו'". אבל בשטה נוסחים כחוב כהוגן: ר' יוסי בר' חנינא ובדומה^{61א}.
 - 3) האמורא הארצ'שאלתי ר' חמא בר יוסי (דור ב') נקרא לעתים ר' חמא בר יוסף^{61ב}.
 - 4) בטוהדרין קי"ב ע"א למטה כחוב: "נעי רב יוסף אבל ביד רמה לסנהדרין שם ובמקבילה בערכין ז' ע"ב כחוב "נעי ר' יוסי בר' חנינא".
 - 5) בב"ק פ"ג ע"א כחוב: "וא"ר יוסי [ב]בול לשון ארמי למה"א אולם בדק"ס שם (עמ' 186, אות ק') ובמקבילה בטוסה מ"ט ע"ב יש הגירסא הנכונה "רב יוסף"⁶².
- אם כן, החילוף בין ר' יוסי ורב יוסף בכלל, ובין ר' יוסי בר' חנינא ורב יוסף בפרט, מצוי הוא ויש רגליים להנייה שזאת הטעות שנפלה בסוגיא שלנו ובמקבילה
-
61. לפי דק"ס לגברות, עמ' 130, אות נ'.
 - 61א. לפי דק"ס לגברות, עמ' 30, אות ח'.
 - 61ב. ראה טוהדרין ט"ז ע"א ודק"ס שם, עמ' 28, אות פ'; ואלבנקי, מבוא לחלמודים, עמ' 182.
 62. ויתכן שיש עוד סוגיא עם הטעות רב יוסף במקום ר' יוסי בר' חנינא. למדנו בגברות כ"ח ע"ב (אני מחזק ע"פ דק"ס שם): "הני י"ח כנגד מיז' אמר הלל בריה דר' שמואל בר נחמני (א"י דור רביעי)... יוסף אמר (בבב' דור שליש)... ר' חנניוס אמר ויב"ל (א"י דור ראשון) וכו'". ובהמשך בדברי סמך החלמוד "ולרב יוסף כנגד" אין גירסא "יוסי" בכת"י על אמר (בבב"ט וכו' פרייז): "רב" (ו) גלנד וכו' פרייזי ואוסקפוד: יוסף) אבל אם נגיה ע"פ סברא לר' יוסי בר חנינא (א"י דור שני שליש) חצ' מחלוקת א"י כדורולוגיה מן המאות אל המוקדם. ויש אסתכחא לחיזון כזה. בכל המקבילות לסוגיא זאת הרשומות ב"מסורת המוספתא" לחוספתא ברכות ג': "ל"ה ליברמן, עמ' 17 רק אמרואי א"י מחולכות על "הני י"ח כנגד מיז' יתר על כן, דעה ר' יוסף" בבבלי נמצאה גם בדק"ר א"י" (מהד' מרגליות, עמ' כ"א) נטחם ואף זה סימן שמקור המאמר בא"י.
- בודאי בדיקה שיטתית של י"ב יוסף וי"ד יוסי כ"ר חנינא" בבבלי הייתה מעלה עוד דוגמאות רבות של תופעה זאת.

- ם זאת הגירסא המקורית היא פותרת את הבעיות שהעלינו. במגילה יש מחלוקת בין לשה אמוראים ארצ'שאלתיים, רי"ב ר' יוסי בר' חנינא ור' יוחנן, ובר"ה יש מחלוקת בין שלשה אמוראים ארצ'שאלתיים, ר' לוי ר' יוסי בר' חנינא ור' יוחנן. בנוסף על ג', בירושלמי המקביל לבבלי מגילה⁵⁸ טעם של ר' יוסי מופיע בפיו של חזקיה, אמורא רצ'שאלתי בדור הרביעי והחמישי. גם עובדה זאת מחזקת את הגירסא "ר' יוסי בר' חנינא או י"ד יוסי". אמנם במגילה הטרד עדיין איננו כדורולוגי כ"י ר' יוסי בר' חנינא היה צעיר יותר מר' יוחנן אבל יתכן שבעל החלמוד העביר את דברי ר' יוחנן סוף כדי לפלפל בהם או שמא הדבר קשור לחולדות הטוגיא בשני המקומות.⁵⁹
- וחז' לנו לשאול אם זה שינוי רגיל או טכני, במיוחד כשברוב הנוסחים בשני המקומות יגירסא היא "רב יוסף". מהר"ן אפשטיין כבר הוכיח שיש חילופים רגילים בשמות חנניא, 60 אולם תופעה זאת קיימת גם בקשר לשמות האמוראים כפי שנראה מיד. ר"ף וראה שבירושלמי לעתים כחוב ר' יוסי במקום רב יוסף "וכן מציינו השערות להיפך שחבו יוסי במקום רבי יוסי" והוא מסיים שע"י ידיעה זו "נצא בקצת מקומות מהרה ותקיים... 60 ונאמת גם בבבלי החילוף בין רב יוסף ור' יוסי מצוי. להלן חשב רוגמאות לכך:
-
58. הקטע הזבא במלואו לעיל במדור הפירוש בפנים ע"י הערה 21.
 59. ראה לעיל במדור הפירוש בפנים ע"י הערה 69 ואילך. מכל מקום אף אם הטרד מורד כל החכמים האלה חיו בא"י.
 60. מבוא, עמ' 1162-1207.
 - 60א. מבוא הירושלמי, דף ק"ג ע"א. יש עוד חילופים כאלה בין הירושלמי והבבלי ובמיוחד מקורות א"י גופם. לדוגמא, "יוסף ברבי דרבי יהושע בן לוי" בבבלי מכונה י"ד/יוסי ברבי דרבי"ל בירושלמי - ראה אלבק, מבוא לחלמודים, עמ' 186; ואצ' השמות לחלמוד בבלי, כרך ג', עמ' 876; ואוצ' השמות לירושלמי, עמ' 342. על החילוף "רב חנינא בשם ר' (יוסי) [יוסף]" במקורות א"י גופם ראה משה בר, תרביץ נ"ה (תשס"ז), עמ' 532, הערה 37 והספרות שם ועמ' 534, הערה 47.

במדבר הנחשב לטוב שבכתבי י של המפויים 66 ונכמה מקומות בספרי דברים 67 נוסחים אלה מניחים ש"זבדור" נגזרה מ"דפנה" בלשון נקיבה וכדומה מקצת החוקרים 68 כנראה מבחינה הטורית אין זה נכון, אבל יתכן שהרבה נסתנים ומעתיקים טכר כד. ויש עוד ראיה על כך. במדנה מקומות בודפוי הנבל מדובר על הדבורה הראשונה והדבורה האחרונה 69 יתכן שמדובר בגדידה בלבד אבל יתכן מאידך שהם סברו ש"דבורה" היא לשון נקבה. בכל אופן, זאת היעה המשתקפת בשלשה נוסחים מודפויים של סוגיותיו.

שורה 5] שגא'טרו לן למשה בטיני

גם במקרה זה קשה מאד לדבר על גירסא נכונה או לא נכונה. הרי לא זו בלבד שאין עקביות באותו אזור גיאוגרפי אלא שאין עקביות במוד אוחז נוסח בין שתי המקבילות ברי"ה ומגילה (ד, ה, ל, א). ובאמת, המצב דומה בששת המקומות האחרים בבלי שבהם אנו נמקלים בביטוי זה:

המקור	למשה	לן למשה
שבט עי"א	א, וילנא	מ, ו 108
שבט צ"ז ע"ב	מ, ו 198, וילנא	א
פסחים ל"ח ע"ב (פעסחים)	מ, א	מ 6, ו 109, ו 125, אולר 850,

אנלאו 271, קולומביה, וילנא
 מ, המבורג 169, ו 121, ו 122, וילנא
 מ, פרנצי, ו 119, וילנא
 402 ל 120, ו
 קרימור ו' ע"ב

66. ואלו מהר' האילום של מקור, ירושלים, תשל"ב, עמ' 117 ודברי משה בר-אשר בלשוננו מ"ב (תשל"ח), עמ' 185. וראה במיוחד מנחם כהנא, אקדמות להוצאה חרשה של ספרי במדבר, ירושלים, תשמ"ב, עמ' 116-227.

67. פיסקא ב' עמ' 11: פיסקא ל"ד, עמ' 60-61; פיסקא ל"ה, עמ' 63. ועיי'ן בשה"ג בנל המקומות.
 לעיל, סוף הערה 65.

69. ברם אף בחלק ממקומות אלה יש הגירסא "דבורה הראשונים...האחרונים" - ראה בכר הנ"ל (לעיל, ראש הערה 65), הערה 6.
 669. בפעם השניה הביטוי נשמט ע"י הדומות.

63. [עש דזבדור
 אך לדבר פה על גירסא נכונה או לא נכונה כי יש הסבר זקדוקי לרוב הגרסאות לכך נעיר הערות מספר על כל גירסא וגירסא. גירסא א' היא לשון מקרא (דברים י"ד, וראה שמות ל"ד:כ"ה) ואף לשון משנה (תמיד ה"א) אבל לא מצאתי זאת בשום מקור רבני אחר. גירסא ב' היא הגירסא המשכיחה ביזמר במדשי החלכה, ומי, ונבבלי - לפחות בודפויים המפויים האלה. 64 גירסא זאת מניחה ש"דבורה" היא

זרבים של "דיבר" בלשון זכר, וכשיטת הדבה חוקרים 65 גירסאות ג' וד' צורתן זו כי אנו רגילים ל"עשרת הדבורה" אבל הן אפשריות מבחינה דקדוקית כי אף הן זש"דבורה" = לשון זכר. הגירסא הכי מעניינת היא גירסא ה' כי היא בלי ספק (ג', ה, ר"ח). צורה זאת - "עשר דבורה" - מופיעה רק עוד פעם אחת בודפויים (שבועות ל"ט ע"א). אבל היא גם נמצאת בכ"י רומני 32 של ספרי

יש סוגיות אחרות שבהן ידועה הכללים הנ"ל מאפשרת תיקון שטות האמוראים. זרופ' שמה פריזמו הראה לנו בשיעורו שבמקום רבה (רבה בכ"י) בב"ט ע"ח ע"א מ לגרסו' ר' אבא ואז יש מתקנת א"י כדורולוגיות בדומה לסוגיא המקבילה ל"ט שם.
 זקתי את הקונקורדנציות של המשנה, המוספתא, מדרשי החלכה, הירושלמי, מאיר גורבר, "שינוי השם של 'עשרת הדברים'", בית מקרא 27 (תשמ"ב). עמ' סבור ש"דבר" בעשרת הדברים" = מצוה ואילו "דפנה" בעשרת הדבורה" = גילוי הים לנביא, לדעתו, ה"ל בכונה שינוי את המטבע הלשוני כדי להתנגד למחשבות (ברכות י"ב ע"א) = הנוצרים שסענו שהמצוות היחידות הן "עשרת הדברים". ברם זה זאת מחמת מדי. אין הכרח ש"מיניו" בברכות = נוצרים (ראה לאחורונה א"א. "מעמדם של עשרת הדבורה בעבודה ובתפילה", עשרת הדבורות בראי הדורות, מ, תשמ"ו, עמ' 131-138) ויש שינויים כאלה למאות בין לשון מקרא ולשון - ראה למשל בנדרודי, פרק ל"ו.

אה ירמיהו ה"ג:ג וכן יאסטרוב ערך "דפנה": בכר, ערכי מדרש, תנאים, עמ' סגל, דקדוק, עמ' 76; חנוך ילון, "עשרת הדבורה", עניני לשון, ירושלים, עמ' 46-48; קאסוטו באנציקלופדיה מקראית, ב', עמ' 590; אבו שושן ערך מאיר גרזבר הנ"ל (לעיל, הערה 64), עמ' 19; ועי'א, חלמד, עידוניים בספרות ירושלים, תשמ"ו, בהערה.

לר, מילון, חלק א' עמ' 374; קאהוט, הערך השלים, חלק ג', עמ' 12; וכו'. עמ' 881 סברו ש"דפנה" היא צורת היהודי של "דבורה" אולם הם בעצמם אינם שום דוגמא לצורה זאת לאמיתו של דבר צורה זאת איננה קיימת ובדיקה ירדניית הנ"ל מלמדת שצורת היהודי של "דבורה" היא "דפנה" או "דיבור" בלשון

שורה 6 עשרה מאמרות

כך הגירסא בכל נוסחי ר"ה ונכל נוסחי מגילה שגורסים את המילה בשלמותה. 73 ביצוננו רק להביא את דברי הרשב"ץ על משנה "עשרה מאמרות" באבות ה'א:74:

"זקוקי בכל זאת המטנה בין לשון זכר לשון נקבה, לשנות עשרה וארבעה לזכר, ועשר וארבע לנקבות...הם היו בקיאין בלשון, ומאמרות, אע"פ שהוא נקבות, לשון זכרים הוא, שדחתיו הוא מאמר, דומה למקומות ושמות ואבות, וכן דורות הנזכר אתר זה, כמו שדקדק החכם רבי אברהם [אבן עזרא] ז"ל בהחילה פדשת ואלה שמות."

שורות 7-8] ויאמר ויאמר חשעה האוי'...שמים נעשו:

ברוך מתנגנון, מהמעבר לארמית, מהחוכן, 74 לא ומן המספר הרב של ש"ג 75 ששורות אלה יצאו מתחת ידי סתם החלמוד. אולם מסתבר ששורה 8 קדמה לשורה 7 כי בשורה 8 יש מעט מאד ש"ג בהשוואה לשורה 7. ליחך דיקוק, בשורה 7 רק המילה "חשעה" נמצאת בכל הנוסחים ואין שני נוסחים הזוהים בכל הפרטים. במקבילה במגילה כ"א ע"ב המצב דומה - יש הרבה ש"ג בשורה המקבילה לשורה 7.

כרגיל בחומר הסתמי ניתן לראות בשורה 7 המפתחות הזדגתית ממשפט קצר ופשוט למשפט ארוך ומסורבוב:

ח: ויאמר ויאמר חשעה האוי' (ארבע מילים)

22: חי מיניחו ויאמר ויאמר חשעה האוי' (שבע מילים)

מ: חי ניהו איילימי ויאמר ויאמר דבראשית הני חשעה האוי' (חשע מילים) גם במקרה הזה הנוסח הקצר והפשוט נשמר בכי"ת ובאחד ככתה"י מן האגניזה והנוסח הארוך והמסורבוב באשכנז ובספרד.

73. בר"ח בר"ה בדרפ' וילנא כתוב "עשר" אבל בכי"ר כתוב כהוגן: "עשרה". בשטה נוסחים בר"ה ובשלשה במגילה יש הקיצור: י' מאמרות.

74. מגן אבות, עמ' קע"ה.

74א. על החוכן דברינו באירכות במדור הפירוש לשורות אלה.

75. ראה פרידמן, מבוא, עמ' 306, טעיף י"א.

יתר על כן, ישאל צבי פיינשטוד העלה ממצאים הזקנים בקשר לנטוי "לר לאדם" בנבלי, במשנה, ובמדושי החלכה. כמעט בכל מקור שהוא בדק היז ש"ג בין "לר לאדם"/"לאדם" ולעתיק כל הביטוי היה חסר. 70 גם אצלנו כל הביטוי חסר בשני נוסחים במגילה (אוצר, תמארות). לנסוף יש להזכיר שלמ"ד אקדמיטיבי כפול קיימת אף בארמית הבבליה ודרקא לפני שם נודע בגון "מסייע ליה לרבי חנינא" (ביצה י"א ע"א) וכדומה וז"ל ודקדקו ודקדקו זה משונה מכ"י אחד למשנהו. אם כן לעת עתה הדבר טעון בדיקה נוספת.

שורה 6 ר' יוחנן

כך הגירסא בשינויים קלים בעשרים ושבועה נוסחים של ר"ה. רק בכי"ס כתוב "ר' יהודה". זהו כמובן פתרון לא נכון של ראשי התבנות "ר"י". באמת בעיטור ד"ר כתוב "ר"י אמר" ובמקבילה במגילתו כ"א ע"ב מציינו טענת דומה - "ר' יהודה" במקום "ר' יוסף" - אצל רע"ג עמ' ע"ג. דוגמא זאת מצביעה על חוסר הדיוק שבכ"ס.

שורה 6 ר' יוחנן אמר...

לכאורה יש כאן שיבוש כי ברוב הנוסחים בר"ה ובמגילה הגירסא היא "אמר" או "אסי" ובאמת לא מציינו את הסגנון "ר' פלוני אמר" אצל אמרואים. יתר על כן אפשר לטעון שיש פה אשגורת חסופר בכי"ת מ"ר' יוחנן בן נורי אמר" במשנה לפני סוגייחנן ובפסקא שלאחר סוגייחנן. ברום, הגירסא "אמר" נמצאת גם במגילה"מ לאלנקוה. יחירה ומזא, במקבילה במגילה כ"א ע"ב בכי"ת ובר"ח - שהם הכי קדושים לנוסח בגלל 72 - גם כתוב "אומ" או "אומ" ושם אין חשש של אשגורת חסופר. אם כן אולי זאת גירסא מקורית עתיקה. לעת עתה העניין טעון בדיקה נוספת.

70. מספרו הנ"ל (לעיל, הערה 24), עמ' 16 הערה 6 ובנספח בעמ' 48-49.

71. לויאט, דקדוק, עמ' 337, טעיף ד'.

72. ראה סגל, מגילה, עמ' 27-100 ואחרית דבר בעמ' 271-275 ובקיצור במאמרו בתרביץ כ"ג (חשמ"ד), עמ' 41-69.

נעיר הערות מספר על שו"ג. בכ"י ג22 יש כרוגיל גירסא יחידאית: ה' מיניחה, שפירושו "איזה חתם" אבל אולי זאת קונפליציה של גירסא ג' וא': ה' ניהו + מי כי הכתיב 'מ"י מצוי בכ"י תימניים ובספרות הגאונים.76

ה אינימא/אילמא/אי חסרה בכל הענף המזרחי ואף בכ"ט"ב ובדפוסים ובדואר זה מאוחר יחסית.

הנוסחים כחוב "ויאמר" פעמיים ובמיעוט פעם אחת, איזו גירסא נכונה יותר? אין וכפל הלשון עדיף. זה מופיע דוקא בכ"ה השומר בדרך כלל על נוסח קצר ומדויק. על כן, באופן כללי המטנה והחלמוד אהבים להכפיל דברים שבמנין כפי שניראה א"י ג77 יש להניח שמעתיקים השמיטו "ויאמר" אחד שהיה "מיותר" בעניניהם.

יש גירסא יחידאית - "האני" - בסוף השורה. זאת איננה ט"ס כי "האני" משמש יינוני רבים בכ"י תימניים.78

לחיבה "שני" בשורה 8 מאשרים שני דברים שראינו מכבר. ה ור"י אחד מן הגניזה ס כמו ל"ה ובינגוד לדוב הנוסחים. ג22 גורס גירסא עצמאית שאין לה אח ורעי.

ינוסחים של שורה 8 - ג22, מב, ל, ורכינו עזרא - נוסף סוף הפסוק "וברוח פיו ו אס". לכאורה זאת גירסא ספרדית כי היא מופיעה בשלשה מנוסחי ספרד (מב, ל, וחלק זה של הפסוק מיותר מבחינת הדרשה. ברם, אין הכרח בכך כי במגילה סוף

זארה עט' 33-34 ועמ' 125; זאפשטיין, דקדוק, עמ' 28.

אה מזרר הטקסט שם, שורות 2-3 ומה שכתבתי במזרר הפירוש שם בפנים ע"י הערה ורח בתערה 4.

זארה עמ' 300 וראה דיין בעמ' 170.